

UVJETI VRACANJA I MOGUĆNOSTI ZAPOSŁJAVANJA RADNIKA IZ SR HRVATSKE KOJI SU NA RADU U INOZEMSTVU

Zadatak istraživanja

Na osnovi statističkih podataka zemalja u kojima su zaposleni radnici iz Jugoslavije procjenjujemo da je među 9 milijuna stranih radnika krajem 1970. godine u evropskim zemljama bilo zaposleno oko 650 000 radnika iz Jugoslavije. Različiti statistički izvori i procjene dozvoljavaju pretpostavku da među ukupnim brojem vanjskih migranata rada SR Hrvatska učestvuje sa oko 40%, tj. da se iz SR Hrvatske na radu u evropskim zemljama krajem 1970. god. nalazilo 260 000 radnika, odnosno s onima koji su otišli u prekomorske zemlje ukupno oko 330 000.¹

SR Hrvatska ne samo da ima među svim republikama i pokrajinama Jugoslavije najveći broj vanjskih migranata, nego je i njen udio u ukupnom broju migranata rada samo u evropskim zemljama gotovo dvostruko veći od udjela koji SR Hrvatska ima u ukupnom broju stanovnika Jugoslavije.²

Od osobitog je značenja činjenica da je ukupan broj vanjskih migranata iz SR Hrvatske u neprekidnom porastu, te da je zapošljavanje u inozemstvu srazmjerno broju stanovnika u SR Hrvatskoj još uvijek najveće. Od ukupno 25 170 radnika koji su se posredstvom službe za zapošljavanje zaposlili u inozemstvu u prva tri mjeseca 1971. g. 27,4% su iz SR Hrvatske.³ To znači da se udio SR Hrvatske u ukupnom broju vanjskih migranata iz Jugoslavije smanjuje, ali je on i u prva tri mjeseca 1971. g. veći od udjela koji SR Hrvatska ima u broju stanovnika Jugoslavije.

Znatan dio onih koji iz SR Hrvatske odlaze na rad u inozemstvo, bio je zaposlen ili bi se s lakoćom mogao zaposliti u zemlji. U nekim privrednim granama i regijama SR Hrvatske jako se osjeća pomanjkanje radne snage, a

¹ U međuvremenu u Jugoslaviji je 31. 3. 1971. izvršen popis stanovništva i stanova kojim su na *privremenom radu u inozemstvu* utvrđene ukupno 682 262 osobe (izvor: Prvi rezultati popisa stanovništva i stanova od 31. ožujka 1971. godine, Statistički bilten br. 662, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1971.). U SR Hrvatskoj je popisana na privremenom radu u inozemstvu 227 841 osoba, odnosno 33,4% ukupnog broja iz Jugoslavije. Valja napomenuti da se i prije Popisa predviđalo da će određen broj radnika u inozemstvu, naročito onih koji su otišli iz gradskih naselja, ostati nepopisan, jer za njih ne će imati tko dati podatke. Osim toga, prema metodologiji Popisa »licima na privremenom radu u inozemstvu« popisivači su trebali obuhvatiti samo one za koje su, prema izjavi davaoca podataka, smatrali da je njihov boravak na radu u inozemstvu *privremen*, tj. da će se nakon stanovitog vremena vratiti u zemlju.

² Popisom 1971. utvrđeno je da SR Hrvatska učestvuje u ukupnom stanovništvu Jugoslavije sa 21,6%. Stopa vanjskih migranata dobivena popisom stanovništva je 5,2

³ Izvor: Zapošljavanje — informacija Saveznog biroa za poslove zapošljavanja, br. 89, 90 i 91. Beograd, 1971.

posebno stručnih radnika nekih izrazito deficitarnih zanimanja. Na upražnjena mjesta stručnih radnika zapošljavaju se nekvalificirani i priučeni radnici, pretežno sa sela. Time se pogoršava kvalifikaciona struktura zaposlenih, povećavaju se troškovi za stručno osposobljavanje radnika, otežavaju stambeni, komunalni, zdravstveni i drugi uvjeti društvenog standarda.

Poseban je problem što su se radnici iz SR Hrvatske među prvima uključili poslije rata u proces vanjskih migracija, pa su mnogi već dugo godina u stranim zemljama. Dobro su se adaptirali na strane uvjete života i rada. Mnogi su se asimilirali, stupili u brak sa partnerom koji je državljanin zemlje rada, a znatan broj ih se preselio iz evropskih u prekomorske zemlje.

Velik broj vanjskih migranata u SR Hrvatskoj ujedno znači i intenzivno širenje informacija o mogućnostima i prednostima zaposlenja u inozemstvu među onima koji su sada zaposleni u zemlji. Radnici u inozemstvu vrlo često su i neposredni organizatori zapošljavanja u inozemstvu rodbini i poznanicima. Stalnim povećanjem broja i okupljanjem radnika iz regija emigracije u pojedine regije imigracije smanjuje se nelagodni osjećaj osamljenosti u stranoj sredini i rad u inozemstvu postaje kao i odlazak na sezonski rad u zemlji. Tome pridonosi i sve brojnije spajanje bračnih drugova na radu u inozemstvu, a i različiti oblici organizirane socijalne i druge pomoći iz zemlje (socijalne službe, crkve, dopunsko školovanje djece i sl.).

Ne postoje pouzdani podaci o broju povratnika s rada u inozemstvu, ali je izvjesno da je broj povratnika vrlo malen.⁴

Očito je da dosadašnji razvoj, sadašnje stanje i trend zapošljavanja u inozemstvu radnika iz SR Hrvatske neodložno nameće potrebu istraživanja uvjeta pri kojima bi rasla stopa povratnika, odnosno potrebu upoznavanja mogućnosti koje postoje za zapošljavanje sadašnjih vanjskih migranata u radnim organizacijama SR Hrvatske.

Savezni biro za poslove zapošljavanja dao je inicijativu da se iskoristi odlazak u zemlju velikog broja radnika za vrijeme božićnih i novogodišnjih praznika na prijelazu 1970. u 1971. godinu i da se anketiranjem utvrdi njihov odnos prema povratku i zaposlenju u zemlji. Prihvaćajući ovu inicijativu Republički zavod za zapošljavanje u Zagrebu u suradnji s Institutom za geografiju Sveučilišta u Zagrebu razradio je plan šire akcije kojom bi se istražili:

- strukture vanjskih migranata u pojedinim regijama SR Hrvatske;
- motivi zaposlenja u inozemstvu i godina odlaska;
- zemlje rada;
- uvjeti rada u stranim zemljama i visina zarade;
- dosadašnje i daljnje investiranje uštedevina (u što i gdje?);
- namjera daljnjeg zadržavanja na radu u inozemstvu;
- namjere u vezi s radom i mjestom stalnog boravka nakon eventualnog povratka u zemlju;

⁴ Od 1964. do 1969. zaposlilo se u inozemstvu posredstvom službe za zapošljavanje 103 968 radnika iz SR Hrvatske. U isto vrijeme samo se 10 724 radnika, koji su bili zaposleni u inozemstvu, prijavilo službi za zapošljavanje u SR Hrvatskoj za zaposlenje u zemlji. To je svega 10,3% od ukupnog broja otišlih preko službe za zapošljavanje, ali je isto tako činjenica da su mnogi otišli i u inozemstvo bez posredovanja službe za zapošljavanje.

- uvjeti pod kojima bi se vratili i prihvatili zaposlenje u zemlji;
- potrebe radnih organizacija u pojedinim regijama SR Hrvatske za radnicima koji su sada na radu u inozemstvu;
- struktura slobodnih radnih mjesta za radnike u inozemstvu prema zanimanjima, kvalifikacijama, visini zarade i regijama.

Pored istraživačkog, ova akcija je imala i vrlo važan praktični zadatak. On se sastojao u davanju nekih osnova za ostvarivanje »kružnog toka migracije« kao i u pružanju neposrednih informacija zainteresiranim radnicima o slobodnim radnim mjestima u SR Hrvatskoj. Jedan od zadataka bio je da se utvrdi broj, struktura i regionalni raspored ponuđenih radnih mjesta radnicima koji su na radu u inozemstvu.

Osnovni je zadatak ovog istraživanja da se utvrdi činjenično stanje u vezi sa zapošljavanjem radnika iz SR Hrvatske u inozemstvu i njihovim vraćanjem i zapošljavanjem u zemlji, te da se i na taj način pruži osnova za donošenje mjera kojima bi se utjecalo na sadašnje nepovoljne tokove vanjskih migracija radne snage. Ono, dakle, treba biti samo jedan od priloga u svestranijem istraživanju problematike koja proizlazi iz zapošljavanja naših radnika u inozemstvu.

Metodologija i organizacija istraživanja

Čitavo istraživanje sastojalo se iz triju osnovnih radnih zadataka:

- a) prikupljanje i analiza postojeće statističke i druge dokumentacije o radnicima iz SR Hrvatske koji su na radu u inozemstvu i procjena ukupnog broja vanjskih migranata iz pojedine općine SR Hrvatske;
- b) anketiranje radnika koji su božićne i novogodišnje praznike na prijelazu 1970. u 1971. godinu proveli u mjestima stalnog boravka u SR Hrvatskoj;
- c) prikupljanje i obavještanje o slobodnim radnim mjestima u radnim organizacijama SR Hrvatske za radnike u inozemstvu.

Najvažniji radni zadatak u okviru ovog istraživanja bilo je neposredno anketiranje vanjskih migranata iz SR Hrvatske u mjestima njihovog stalnog boravka.

Na osnovi različitih podataka o broju radnika iz Jugoslavije koji su u ranijim godinama božićne i novogodišnje praznike provodili u mjestima stalnog boravka, te na osnovi predviđanja broja radnika koji će krajem 1970. god. putovati u Jugoslaviju, procijenili smo da će, od ukupnog broja radnika iz SR Hrvatske koji su u evropskim zemljama, praznike 1970/71. provesti u SR Hrvatskoj oko 65%, tj. oko 170 000 od ukupno 260 000 radnika u evropskim zemljama.⁵

Metodologijom istraživanja planirano je anketiranje 6 800 radnika, tj. četiripostotni uzorak predviđenog broja vanjskih migranata iz SR Hrvatske koji će krajem 1970. god. doći u naselja stalnog boravka, odnosno 2,6% ukupnog broja radnika iz SR Hrvatske u evropskim zemljama.

⁵ Njemačke željeznice su sredinom 1970. g. izvršile procjenu da će samo iz SR Njemačke u Jugoslaviju putovati krajem 1970. g. ukupno 280 000 radnika. Izvor: Informationen zur Ausländerbeschäftigung, No 13, 1970.

Anketiranje je provedeno po sistemu stratificiranog uzorka i to s obzirom na: a) broj radnika u evropskim zemljama po općinama, b) udio radnika iz pojedinih tipova naselja unutar općine i c) reprezentativnost naselja ili dijela naselja u kojem se vrši anketiranje.

Procjena broja radnika u evropskim zemljama po općinama, te udjela pojedinih tipova naselja (seoskih, mješovitih i gradskih) izvršena je na osnovi evidencije u zavodima za zapošljavanje.⁴

Izbor reprezentativnih naselja, odnosno dijelova naselja pojedinog tipa u kojima je trebalo izvršiti određeni broj anketiranja, prepušten je zavodima za zapošljavanje. Službenici zavoda za zapošljavanje trebali su taj izbor izvršiti u suradnji sa drugim poznavateljima struktura vanjskih migranata na području pojedine općine (pregledna karta zavoda za zapošljavanje i njihovih ispostava je na kraju ove publikacije).

Anketiranje je provedeno u organizaciji zavoda za zapošljavanje. Svaki je Zavod imenovao jednog rukovodioca anketiranja za svoje područje. Svi rukovodioci anketiranja učestvovali su 23. i 24. XI 1970. na sastanku u Splitu. Tada su redigirani, usaglašeni i objašnjeni: a) metodologija i organizacija istraživanja, b) procjena broja radnika u evropskim zemljama po općinama i c) upitnik za vršenje anketiranja (upitnik je priložen na kraju ove publikacije).

Anketiranje je izvršeno između 26. XII 1970. i 5. I 1971. Glavnina upitnika popunjena je 26. — 30. XII 1970.

U unutrašnjim dijelovima republike anketiranje je vršeno uz vrlo nepovoljne vremenske prilike zbog padanja snijega i mjestimično velikih snježnih nanosa. Ipak, samo u iznimnim slučajevima se zbog nepristupačnosti moralo odustati od anketiranja u nekim naseljima.

Anketiranje su pretežno vršili službenici zavoda za zapošljavanje, te manjim dijelom studenti Geografskog odjela Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu ili drugi anketari koje su za vršenje anketiranja prethodno pripremili organizatori anketiranja u zavodima za zapošljavanje. Priprema anketa za vršenje anketiranja na području Zavoda za zapošljavanje Zagreb, izvršena je u Institutu za geografiju Sveučilišta u Zagrebu. Svi su anketirani imali i posebne pismene »Upute« za vršenje anketiranja.

U naselju ili dijelu naselja, koje je izabrano kao reprezentativno za pojedini tip naselja u svakoj općini, anketirani su redom svi radnici koji su došli s rada u inozemstvu. Ako u vrijeme posjete anketara neki radnik privremeno nije bio u stanu, anketar je imao zadatak da posjetom u povoljnije vrijeme pokuša izvršiti anketiranje.

Na posebnom »Preglednom listu anketiranja« anketari su unosili podatke o: a) naselju ili dijelu naselja u kojem je vršeno anketiranje s naznakom ulica i brojeva kuća koje su posjetili; b) broju domaćinstva bez radnika u inozem-

⁴ Podatke o broju i strukturama radnika koji su iz Jugoslavije otišli na rad u SR Njemačku 1965.—1968. g. prikupili su u njemačkim diplomatskim predstavništva u Jugoslaviji Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu i Geographisches Institut der Technischen Universität München, a oni su obrađeni i interpretirani u: I. Baučić, Porijeklo i struktura radnika iz Jugoslavije u SR Njemačkoj, Radovi Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, sv. 9, Migracije radnika, knjiga 1, Zagreb 1970.

stvu, c) domaćinstvima koja imaju radnike u inozemstvu, ali sada nisu došli u zemlju, d) radnicima koji ne žele odgovoriti na anketu, e) odsutnim radnicima i f) anketiranim radnicima.

Opširna obavijest o ovom anketiranju pravovremeno je dostavljena svim dnevnim i tjednim listovima te radiostanicama i televiziji u SR Hrvatskoj. Identičnu obavijest organizatori anketiranja su razaslali u naselja u kojima su vršena anketiranja. Zahvaljujući tome, radnici koji su došli s rada u inozemstvu bili su upoznati s ovim istraživanjem.

Prvu logičnu kontrolu odgovora izvršili su neposredno nakon anketiranja organizatori anketiranja u zavodima za zapošljavanje, a zatim su svi upitnici do 15. I 1971. dostavljeni Institutu za geografiju Sveučilišta u Zagrebu gdje je izvršena druga logična kontrola odgovora. Nakon ove kontrole trebalo je od ukupno 6 820 ispunjenih upitnika iz daljnje obrade isključiti 172. Među isključenim upitnicima, pretežan dio je isključen zbog toga, jer su na njima anketirani radnici naših radnih organizacija koji izvode radove u inozemstvu ili su anketirani radnici koji su mnogo ranije prestali raditi u inozemstvu.

Ukupno je 6 648 upitnika kodirano, a zatim su odgovori bušeni na karticama za elektronsku obradu.

Početkom veljače izvršena je elektronska obrada anketiranih, a dobiveni rezultati su tabelarno predočeni na ukupno 35 tabela (prilozi 2—36). U tabelama su posebno iskazani svi rezultati anketiranja za pojedini Zavod za zapošljavanje i ukupno za SR Hrvatsku.

Prikupljanje podataka o slobodnim radnim mjestima izvršio je Republički zavod za zapošljavanje u SR Hrvatskoj. U XI mjesecu 1970. 2 puta tjedno je u redovnoj rubrici »Vjesnika«, »Ponuda i potražnja radne snage«, tiskana »obavijest radnim organizacijama o mogućnostima popunjavanja slobodnih radnih mjesta radnicima koji se vraćaju iz inozemstva«. Ista Obavijest tiskana je u XI mjesecu i u tjedniku »Privredni vjesnik«. Tim oglasom pozvane su radne organizacije u SR Hrvatskoj da najkasnije do 1. XII 1970. prijave općinskim zavodima ili njihovim ispostavama a) broj slobodnih radnih mjesta s nazivom radnog mjesta i popisom poslova, b) potrebna stručnost, c) potrebno radno iskustvo, d) vrijeme do kojeg se treba popuniti, e) moguća zarada, f) uvjeti stanovanja i prehrane i g) prezime i ime (broj telefona) službenika u radnoj organizaciji kome se zainteresirani mogu obraćati u vezi sa zaposlenjem.

Mnogi zavodi za zapošljavanje i njihove ispostave zadužili su svoje službenike da ili telefonskim putem ili obilaskom pojedinih, naročito većih radnih organizacija, neposredno prikupe podatke o slobodnim radnim mjestima. Glavnina podataka o slobodnim radnim mjestima prikupljena je na ovaj način.

Svi zavodi za zapošljavanje dostavili su oko 20. XII 1970. g. Republičkom zavodu za zapošljavanje Zagreb sve prikupljene podatke o slobodnim radnim mjestima u SR Hrvatskoj.

Podaci o slobodnim radnim mjestima objavljeni su u spomenutoj rubrici »Vjesnika« 27. i 30. XII 1970. te naknadno još 7. I 1971. g.

Zavodi za zapošljavanje su početkom veljače utvrđivali koliko je prijavljenih slobodnih radnih mjesta popunjeno do 31. I 1971. god. radnicima koji su bili zaposleni u inozemstvu i o tome obavijestili Republički zavod za zapošljavanje u Zagrebu.

Ukupno je izrađeno 35 tabela na kojima su prikazani rezultati anketiranja i 4 tabele o slobodnim radnim mjestima u SR Hrvatskoj krajem 1970. g. za radnike koji su na radu u inozemstvu. Tabele su umnožene početkom ožujka 1971. g. i dostavljene zainteresiranim republičkim institucijama u SR Hrvatskoj, te svim zavodima za zapošljavanje u SR Hrvatskoj.

14. IV 1971. održan je u Zagrebu sastanak analitičara općinskih zavoda za zapošljavanje na kojem je dogovorena posebna interpretacija rezultata anketiranja za područje svakog zavoda za zapošljavanje. Naknadno su svim zavodima dostavljene pismene »Upute« za interpretaciju prikupljenih podataka, te tabelarni podaci po općinama i zavodima o prvim rezultatima Popisa stanovništva 31. 3. 1971. g. i o broju zaposlenih u zemlji 30. 9. 1970. (prilog 1).

Zadatak je analitičkih službi zavoda za zapošljavanje da analizirajući rezultate anketiranja, podatke o slobodnim radnim mjestima i druge statističke podatke za područje svojeg zavoda, uoče specifičnosti koje postoje na njihovom području o mogućnostima zapošljavanja radnika koji su na radu u inozemstvu.

Ocjena reprezentativnosti rezultata istraživanja

Anketiranje vanjskih migranata na prijelazu 1970. u 1971. g. izvršeno je s uvjerenjem da radnici koji su krajem 1970. g. doputovali u mjesta stalnog boravka u SR Hrvatskoj ne mogu reprezentirati sve radnike iz SR Hrvatske zaposlene u inozemstvu, pa čak niti one koji su zaposleni u evropskim zemljama. Oni koji krajem godine ne dolaze u zemlju sigurno su manje povezani s domovinom, ali pretpostavljamo da mnogi ne dolaze samo zato jer rade na specifičnim radnim mjestima koja ne mogu duže vrijeme napustiti.

Unatoč tome što radnici koji su krajem 1970. g. privremeno došli iz inozemstva u SR Hrvatsku ne mogu predstavljati sve vanjske migrante iz ove republike, iskorišten je njihov dolazak u tako velikom broju da bi se upoznala prvenstveno njihova obilježja i njihovi stavovi u odnosu na stalan povratak i zaposlenje u zemlji.

Vjerujemo da vrijednost odgovora na anketu nije znatnije umanjena činjenicom da su radnici anketirani u za njih »nenormalnim« uvjetima, tj. na privremenom boravku u domovini, odnosno smatramo da se odgovori u zemlji rada ne bi znatnije razlikovali od dobivenih.

Vrijednost prikupljenih podataka o slobodnim radnim mjestima je različita u pojedinim regijama, jer se u pojedinim zavodima za zapošljavanje uložio znatno različit napor u prikupljanju podataka o slobodnim radnim mjestima. U zavodima gdje se računalo da će radne organizacije same prijaviti slobodna radna mjesta za radnike u inozemstvu na osnovi poziva Republičkog zavoda za zapošljavanje u Zagrebu, koji je objavljen u dnevnim i tjednim novinama, taj spontani odaziv je izostao i sigurno je da bi još mnoge radne organizacije u SR Hrvatskoj rado primile po kojeg stručnog radnika koji je na

radu u inozemstvu. S druge strane, može se pretpostaviti da je poneka radna organizacija, kada je neposredno pozvana da prijavi slobodna radna mjesta za radnike u inozemstvu, prijavila i poneko radno mjesto koje i ne želi popuniti.

Unatoč navedenih manjkavosti, uvjereni smo da rezultati istraživanja mogu poslužiti kao dobar pokazatelj situacije koja uvjetuje odnos vanjskih migranata SR Hrvatske prema povratku u zemlju, odnosno sadašnje mogućnosti njihovog uključivanja u privredni život SR Hrvatske.

Opće osobine vanjskih migracija iz SR Hrvatske

Prvi rezultati Popisa stanovništva i stanova 1971. g. daju vrlo dobre pokazatelje o suvremenim demografskim kretanjima u pojedinim regijama SR Hrvatske. Od ukupno 105 općina u SR Hrvatskoj, u 60 općina je 1971. g. bilo manje stanovnika nego u 1961. g. Depopulacija je osobito zahvatila unutrašnju Istru, Liku i Gorski kotar, a zatim i neke općine u srednjoj i istočnoj Hrvatskoj. Mali porast stanovništva u nekim općinama rezultat je prvenstveno rasta središnjih gradskih naselja, dok se u najvećem broju seoskih naselja broj stanovnika jako smanjio.

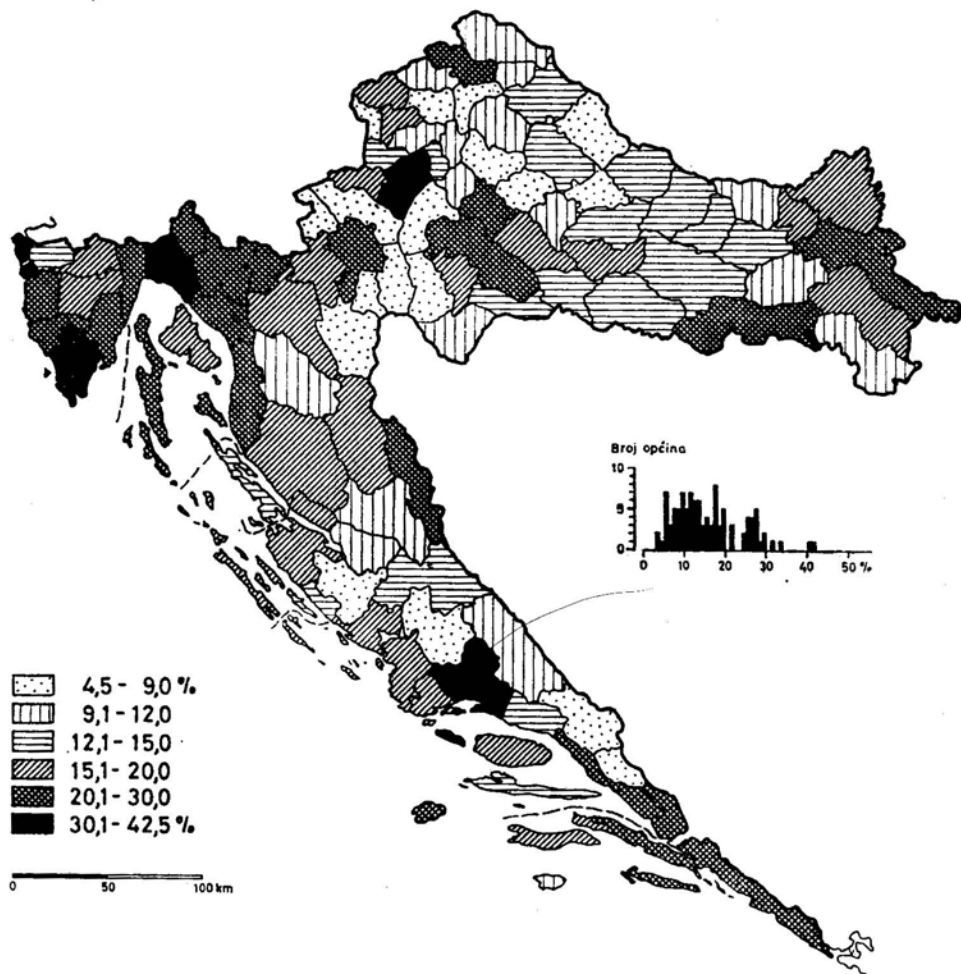
Statistički podaci ukazuju da je depopulacija u neposrednoj ovisnosti o stopi zaposlenosti u pojedinim općinama (sl. 1). U 21 općini SR Hrvatske bilo je 30. 9. 1970. g. manje od 10,0% zaposlenog stanovništva, između 10,0 i 14,9% ili više zaposlenih bilo je u 31 općini.⁷ Prosječna stopa zaposlenosti u SR Hrvatskoj iznosila je 30. 9. 1970. g. 21,9%. Sve to ukazuje da je u Hrvatskoj udio stanovništva zaposlenog izvan individualne poljoprivrede još uvijek relativno malen, a u ponekim općinama gotovo beznačajan.

Rezultati popisa radnika na privremenom radu u inozemstvu, iako njima nisu obuhvaćeni svi oni koji su zbog zaposlenja poslije rata napustili zemlju, pa čak ni oni koji su prema stranim statistikama privremeno zaposleni u evropskim zemljama, nedvojbeno ukazuju da su svi dijelovi Hrvatske, s izuzetkom većine općina u primorju, zahvaćeni vanjskim migracijama radne snage (karta udjela radnika na privremenom radu u inozemstvu prema ukupnom broju stanovnika po općinama priložena je na kraju ove publikacije). Ukupno 40 općina u SR Hrvatskoj imaju natprosječnu stopu vanjskih migracija, tj. iznad 5,2% od ukupnog stanovništva u općini, koliko iznosi prosječan udio stanovništva na privremenom radu u inozemstvu u SR Hrvatskoj. Posebno se visokom stopom radnika na privremenom radu u inozemstvu ističu općine Imotski (18,6 najveća stopa vanjskih migranata u Jugoslaviji), Ozalj (17,7), Lastovo (12,1), Jastrebarsko (11,4) i Čakovec (10,5).

Kao regija Lika se karakterizira najvećom stopom depopulacije (između dva zadnja popisa stanovništva broj stanovnika je opao za 10,3%), najvećim padom stope zaposlenosti (1965. g. 17 028 zaposlenih, a 1970. g. 14 861 tj. pad od 12,7%), najvećom stopom vanjskih migracija (6,7) i najvećim odnosom zaposlenih u inozemstvu prema broju zaposlenih u zemlji (na 100 zaposlenih u zemlji 31. 3. 1971. g. bilo je 48,3 zaposlenih u inozemstvu).

⁷ Broj zaposlenih po općinama obuhvaća sve one koji rade na teritoriju općine bez obzira gdje im je mjesto stalnog boravka. Zbog toga treba uzeti u obzir da u općinama oko većih industrijskih središta stanovit broj radnika dnevno ili tjedno migrira na rad izvan područja općine stalnog boravka.

Kada se uspoređi broj zaposlenih na području općine s brojem zaposlenih u inozemstvu, izlazi da je u općini Imotski 386% veći broj zaposlenih u inozemstvu nego u općini, a u općini Ozalj 344% (sl. 2). U još 6 općina SR Hrvatske broj osoba na privremenom radu u inozemstvu veći je od broja zaposlenih na teritoriju općine (Benkovac, Jastrebarsko, Lastovo, Slunj, Vrginmost i Drniš).

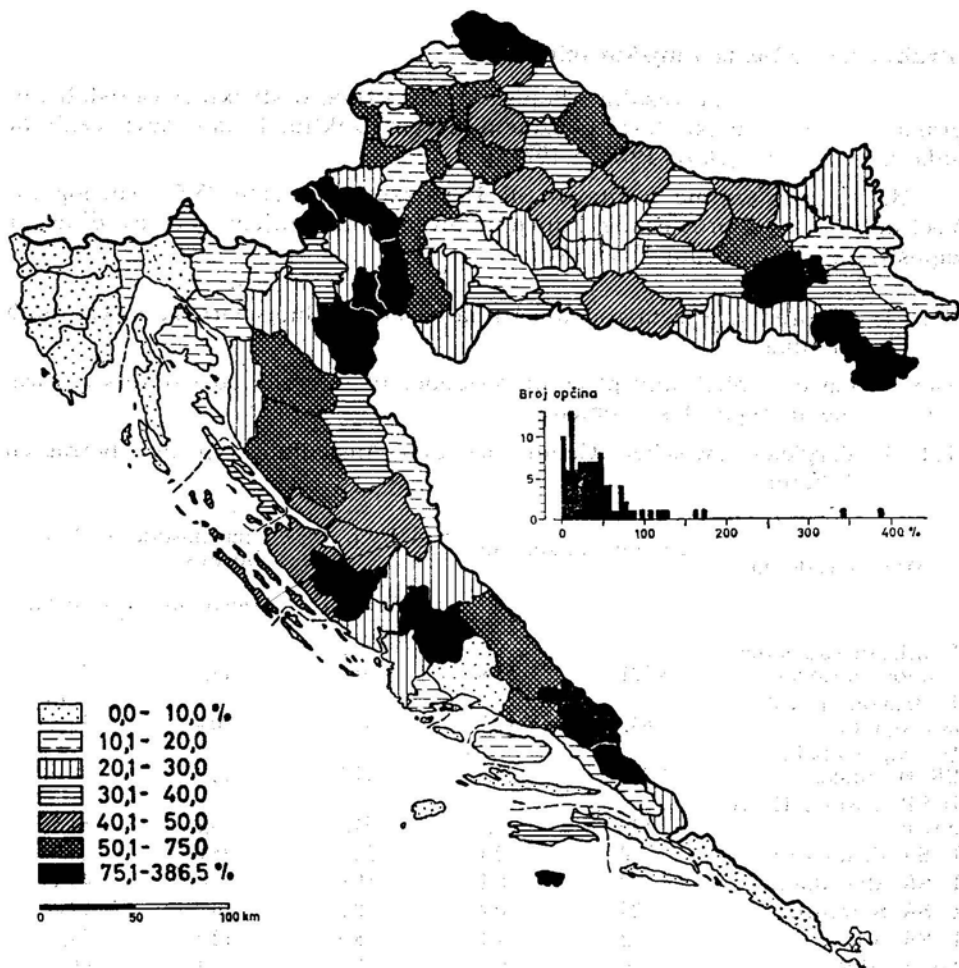
Sl. 1. Udio zaposlenih 30. 9. 1970. prema ukupnom broju stanovnika 31. 3. 1971.
Fig. 1. Number of employed on 30 September, 1970 in proportion to the total number of population on 31 March, 1971

Abb. 1. Anteil der Beschäftigten am 30. 9. 1970 zu der gesamten Einwohnerzahl am 31. 3. 1971

Zagreb ima najveći apsolutni broj privremeno zaposlenih u inozemstvu (26 432),⁸ Nakon Zagreba, najviše je radnika na privremenom radu u inozem-

⁸ Zbog razloga navedenih u bilješci 1 smatramo da je u Zagrebu veliki dio vanjskih migranata ostao nepopisan. U pripremi anketiranja procijenili smo da je iz općine Zagreb na radu i inozemstvu 41 000 radnika.

stvu popisano u općini Čakovec (12 156). Preko 5 000 vanjskih miranata popisano je još u općinama Zadar (9 364), Imotski (8 800), Osijek (6 021), Vinkovci (5 586) i Karlovac (5 577).

Sl. 2. Odnos broja privremeno zaposlenih u inozemstvu prema zaposlenim na području općine 30. 9. 1970.

Fig. 2. Number of workers in temporary employment abroad in proportion to the number of employed in individual communes on 30 September, 1970

Abb. 2. Das Verhältnis der Zahl von derzeit im Ausland Beschäftigten nach den Gemeinden am 30. 9. 1970

Brojčani pokazatelji upućuju na zaključak da na rad u inozemstvo ne odlazi samo stanovništvo iz područja čije se zaostajanje u privrednom razvitku redovito objašnjava nepovoljnostima prirodne sredine (Dalmatinska zagora, Lika, Kordun i sl.). Značajan je odlazak na rad u inozemstvo i iz istočne Hrvatske, koja je sve do nedavne prošlosti bila karakterizirana imigracijom sta-

novništva. Osobito nas mora zabrinjavati odlazak radnika iz Zagreba, koji je najveće industrijsko središte Hrvatske, ali isto tako i odlazak iz općina u kojima su značajni industrijski gradovi (Karlovac, Osijek i drugi).

Strukturalna obilježja vanjskih migranata

Dok se ne obrade rezultati Popisa stanovništva, o strukturi vanjskih migranata iz SR Hrvatske dosta pouzdano možemo zaključiti na osnovi rezultata anketiranja na prijelazu 1970. u 1971. g.

Među anketiranim u čitavoj SR Hrvatskoj žene čine 25,5% (prilog 2). Veći udio žena od prosječnog, koji je dobiven anketiranjem je u zavodima za zapošljavanje u istočnoj Hrvatskoj.

Tab. 1: Usporedba mjesta rođenja i tipa naselja stalnog boravka anketiranih radnika

Tab. 1: Place of birth and place of residence of interviewed workers according to type of settlement

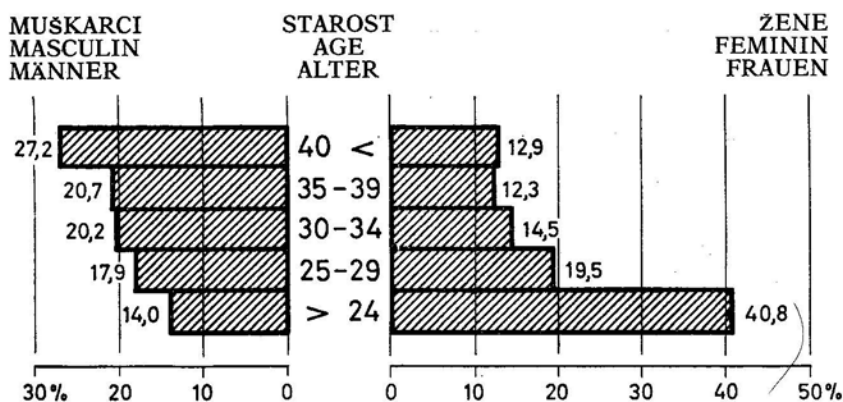
Tab. 1: Vergleich zwischen Geburtsort und Ansiedlungstyp der befragten Arbeiter

Mjesto rođenja	Ukupno anketirano		Udio (%) tipa naselja stalnog boravka		
	broj	%	Seoska	Mješovita	Gradska
U mjestu sadašnjeg stalnog boravka	3 581	53,9	61,5	14,2	24,3
U drugom mjestu iste općine	842	12,7	40,3	20,4	39,3
U drugoj općini SR Hrvatske	1 554	23,4	17,9	12,1	70,0
U SR Bosni i Hercegovini	549	8,2	31,7	13,8	54,5
U SR Crnoj Gori	8	0,1	50,0	25,0	25,0
U SR Makedoniji	9	0,1	55,6	—	44,4
U SR Sloveniji	24	0,4	8,3	16,7	75,0
U SR Srbiji	72	1,1	8,3	12,5	79,2
Izvan SFRJ	9	0,1	22,2	11,1	66,7
Ukupno	6 648	100,0	45,3	14,5	40,2

Od ukupnog broja anketiranih radnika 53,9% nisu od rođenja mijenjali mjesto stalnog boravka (tab. 1). Ukupno je 23,4% u sadašnje mjesto stalnog boravka doselilo iz neke druge općine u Hrvatskoj. Unutar iste općine promijenilo je mjesto boravka 12,7% ukupnog broja anketiranih. Među onima koji su u sadašnje mjesto stalnog boravka doselili iz drugih republika, najviše je doseljenika iz Bosne i Hercegovine, 8,2% od ukupno anketiranih. Rezultati anketiranja pokazuju da su oni, koji su prije odlaska na rad u inozemstvo mijenjali mjesto stalnog boravka, pretežno doselili u gradska naselja (27,3% od ukupno anketiranih — prilog 3). Radnici na radu u inozemstvu u prosjeku su nešto mobilniji od ukupnog stanovništva SR Hrvatske, jer prema rezulta-

tima Popisa stanovništva 1961. g. 60,5% stanovništva SR Hrvatske nije od rođenja mijenjalo mjesto stalnog boravka.*

20,9% svih vanjskih migranata iz SR Hrvatske mlađi su od 25 godina, a 25—39 godina ima 55,6% radnika (prilog 4). Žene su znatno mlađe od muškaraca (sl. 3). Do 25 godina starosti su 40,8% od ukupnog broja žena i 14,0% od ukupnog broja muškaraca.

Sl. 3. Dobne grupe anketiranih radnika u odnosu na spol
1. muškarci; 2. žene

Fig. 3. Age groups of the interviewed workers according to sex
1. Men, 2. Women

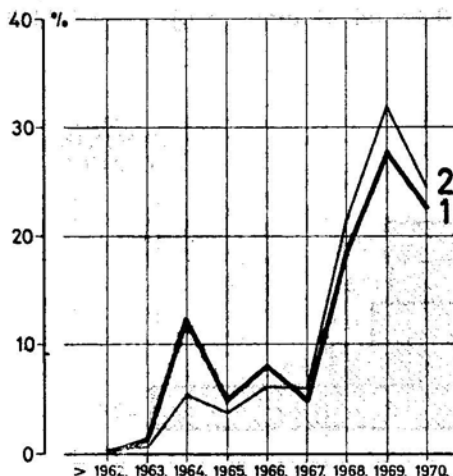
Abb. 3. Die Altersgruppen der befragten Arbeiter mit Bezug auf das Geschlecht
1. Männer, 2. Frauen

Najviše anketiranih došlo je s rada u SR Njemačkoj, 89,0% (prilog 5). Rezultati anketiranja ne omogućavaju zaključivanje o udjelu pojedine zemlje rada među ukupnim brojem vanjskih migranata iz SR Hrvatske, jer moramo pretpostaviti da su iz udaljenijih zemalja radnici u manjem broju došli na praznike u mjesta stalnog boravka.

Preko polovice svih radnika prvi put su se zaposlili u inozemstvu u zadnje dvije godine, 1969. i 1970. g. 50,2% (prilog 6, sl. 4). Udio zaposlenih u zadnje dvije godine najveći je u zavodima za zapošljavanje u istočnoj Hrvatskoj, a najmanji u području splitskog zavoda. Među svim anketiranim 18,8% su na radu u inozemstvu preko 4 godine, tj. prviput su se zaposlili 1966. g. ili ranije. Iz splitskog zavoda preko 4 godine u inozemstvu je 57% vanjskih migranata. Osobito je velik broj otišao na rad u inozemstvo iz SR Hrvatske u 1964. (12,6% od ukupno anketiranih). To objašnjavamo izmjenom ekonomsko-političke ocjene privremenog zapošljavanja naše službe za zapošljavanje u posredovanju kod zapošljavanja u inozemstvu. I kod korištenja ovog rezultata anketiranja treba pretpostaviti da radnici koji su ranije otišli na rad u inozemstvo u manjem udjelu koriste praznike u mjestima stalnog boravka u SR Hrvatskoj od onih koji su se kasnije zaposlili u inozemstvu.

* Izvor: Popis stanovništva 1961. g. knjiga XII: Migraciona obilježja. Savezni zavod za statistiku, Beograd 1966. g. str. XLIV — XLVII.

Iz rezultata anketiranja nedvojbeno proizlazi da su se žene kasnije uključile u proces vanjskih migracija. Od početka 1968. g. otišlo je na rad 77,9% svih žena zaposlenih u inozemstvu.

Sl. 4. Udio anketiranih radnika prema godini odlaska na rad u inozemstvo

1. svi anketirani; 2. žene

Fig. 4. Proportion of workers according to year of emigration

1. All interviewed workers 2. Women

Abb. 4. Anteil der befragten Arbeiter nach dem Abwanderungsjahr

1. Alle befragten, 2. Frauen

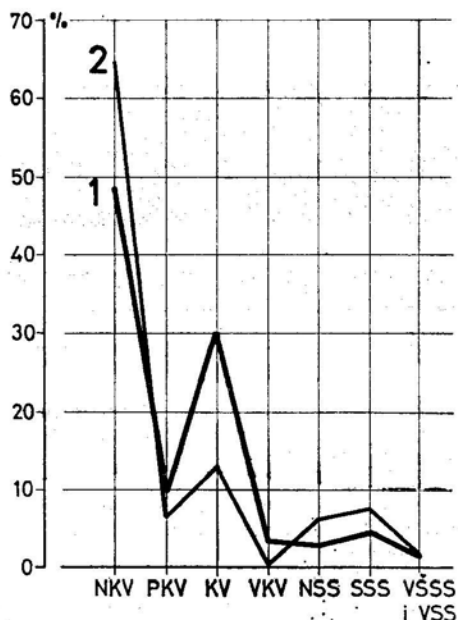
Iako se u pravilu u inozemstvu ne mogu zaposliti nepismeni radnici, ipak je prilikom anketiranja utvrđeno da 1,5% ne znaju pisati ni čitati (prilog 7). Glavnina radnika ima 4-godišnju osnovnu školu (29,1%). Između 5 i 8 razreda osnovne škole imaju 30,1% anketiranih. Stručno obrazovanje imaju 36,9% anketiranih. Udio onih koji imaju fakultetsko obrazovanje osobito je značajan među anketiranim na području zagrebačkog zavoda za zapošljavanje (3%).

Među ženskim migrantima nešto je veći udio nepismenih (1,8%), ali je znatno veći nego kod muškaraca udio onih koje imaju punu osnovnu školu (28,8%) ili neku srednju školu (8,7%) .

Bez kvalifikacije je gotovo jedna polovica svih radnika u inozemstvu. (prilog 8, sl. 5). Uočavamo da i među onima koji su otišli sa područja zagrebačkog zavoda za zapošljavanje oko 1/3 nemaju nikakve kvalifikacije. To su uglavnom radnici iz agrarnih općina regije Srednje Hrvatske. Iz Zavoda za zapošljavanje Zagreb otišao je najveći broj radnika sa višim stupnjem stručnog obrazovanja. Iako žene imaju bolju školsku spremu nego muškarci, udio nekvalificiranih među ženama je znatno veći nego među muškarcima. Svega 1/5 svih ženskih migranata imaju neku kvalifikaciju ili su priučene za neko zanimanje, a potpuno je beznačajan udio visokokvalificiranih.

Preko četvrtine svih radnika otišlih na rad u evropske zemlje bili su prije odlaska nezaposleni (prilog 9. sl. 6). U individualnoj poljoprivredi, isključivo ili uz druge povremene aktivnosti, radilo je 15,6% sadašnjih vanjskih migranata. Ako pretpostavimo da su oni, koji su otišli iz poljoprivrede bili nedovoljno zaposleni, proizlazi da je zbog nezaposlenosti ili nedovoljne zaposlenosti otišlo na rad u inozemstvo ukupno 42,3% svih vanjskih migranata. To znači da je znatno iznad polovice svih zaposlenih u inozemstvu napustilo prije odlaska radno mjesto u privredi SR Hrvatske. Iz usporedbe sa stupnjem stručnog obrazovanja (prilog 8), može se zaključiti da su zbog odlaska u inozem-

stvo napustili radne organizacije u Hrvatskoj uglavnom radnici većih kvalifikacija. Oni su najvećim dijelom otišli iz industrije i rudarstva (40,1%). Odlazak na rad u inozemstvo radnika sa većom stručnom spremom osobito je karakterističan za zavode za zapošljavanje u kojima su veći industrijski centri (Zagreb, Varaždin, Karlovac, Split).

Sl. 5. Udio anketiranih radnika prema stupnju stručnog obrazovanja prije odlaska u inozemstvo

1. svi anketirani; 2. žene

NKV = nekvalificirani; PKV = polukvalificirani (priučeni); KV = kvalificirani; VKV = visokokvalificirani; NSS = niža stručna sprema; SSS = srednja stručna sprema; VSSS = viša stručna sprema; VSS = visoka stručna sprema

Fig. 5. Percentage of interviewed workers according to level of education before emigration

1. All interviewed, 2. Women

NKV = unskilled, PKV = semi-skilled, KV = skilled, VKV = highly skilled, NSS = elementary education, SSS = secondary education, VSSS = college training, VSS = university training

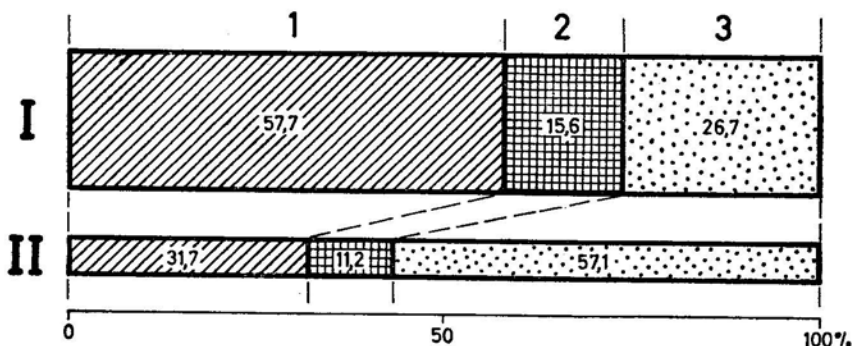
Abb. 5. Anteil der befragten Arbeiter nach der Fachausbildungsstufe von der Abwanderung ins Ausland

1. Alle Befragten, 2. Frauen

NKV = Nichtqualifizierte, PKV = Halbqualifizierte (Angelernte), KV = Qualifizierte, VKV = Hochqualifizierte, NSS = niedere Fachausbildung, SSS = mittlere Fachausbildung, VSSS = höhere Fachausbildung, VSS = hohe Fachausbildung

Od ukupnog broja ženskih migranata prije odlaska u inozemstvo 57,1% su bile nezaposlene, a 9,7% su radile u poljoprivredi. Među ženama koje su prije odlaska bile zaposlene, najviše ih je radilo u industriji i ugostiteljstvu.

Iz podataka o zaposlenosti i djelatnosti prije odlaska na rad u inozemstvo proizlazi da su muškarci u većem udjelu od žena prije odlaska bili zaposleni i to pretežno u industriji, rudarstvu i građevinarstvu. Budući da su muškarci ujedno boljih stručnih kvalifikacija, može se velikom vjerojatnošću pretpostaviti da mnoge radne organizacije, imaju teškoće u izvršavanju svojih proizvodnih planova, kao i u ostvarivanju programa razvoja.

Sl. 6. Udio anketiranih radnika prema zaposlenosti prije odlaska u inozemstvo I nezaposleni; II zaposleni u individualnoj poljoprivredi; III zaposleni u društvenom sektoru privrede
1. svi anketirani; 2. žene

Fig. 6. Proportion of workers according to activity before emigration I — unemployed, II — private farmers, III — employed in the social sector of the economy
1. All interviewed, 2. Women

Abb. 6. Anteil der befragten Arbeiter nach der Beschäftigung vor der Abwanderung I Arbeitslose, II Beschäftigte in der individuellen Landwirtschaft; III Beschäftigte in gesellschaftlichen Wirtschaftssektor
1. Alle Befragten, 2. Frauen

Značajna je činjenica da je gotovo polovica vanjskih migranata prije odlaska stanovala kod roditelja (prilog 10). Od ukupnog broja anketiranih 5,3% su bili prije odlaska podstanari ili sustanari.

Motivi odlaska na rad u inozemstvo

Struktura vanjskih migranata iz SR Hrvatske u odnosu na zaposlenost i djelatnost prije zaposlenja u inozemstvu (prilog 9), kao i s obzirom na stambene prilike prije odlaska (prilog 10) najbolje upućuje na motive zbog kojih su radnici potražili i prihvatili zaposlenje u inozemstvu. Rezultati odgovora koji su dobiveni na pitanje o zaposlenosti i djelatnosti, kao i o uvjetima stanovanja prije zaposlenja u inozemstvu dobro se podudaraju s odgovorima na posebno pitanje u anketi o razlozima odlaska na rad u inozemstvo (prilog 11). Mogućnost dobivanja zaposlenja naveli su kao osnovni motiv potražnje i prihvaćanja radnog mjesta u inozemstvu 36,3% ukupnog broja anketiranih radnika. Od ukupnog broja žena vanjskih migranata čak je 61,2% otišlo na rad u inozemstvo zbog mogućnosti dobivanja zaposlenja. To je najbolji dokaz da osobito žene lakše nalaze odgovarajuće zaposlenje u inozemstvu nego u zemlji, odnosno da u sadašnjim uvjetima zapošljavanja u SR Hrvatskoj osobito nedo-

staju slobodna radna mjesta za žene. Iz podataka o kvalifikacionoj strukturi migranata (prilog 8) znamo da su žene najvećim dijelom bez kvalifikacija (64,8%), pa nadalje zaključujemo da je disproporcija između ponude slobodnih radnih mjesta u inozemstvu i tuzemstvu osobito velika za nekvalificiranu žensku radnu snagu, koja se mnogo lakše zapošljava u inozemstvu nego u privredi SR Hrvatske. I muškarci, kojima je mogućnost dobivanja zaposlenja osnovni motiv odlaska na rad u inozemstvo, bili su prije odlaska uglavnom nekvalificirani, pa se može izvesti i općeniti zaključak da je mogućnost dobivanja zaposlenja u inozemstvu glavni razlog uključivanja u tokove vanjskih migracija nekvalificiranih radnika iz SR Hrvatske. Mogućnost dobivanja zaposlenja osobito je značajan motiv za migrante iz agrarnih područja.

Najviše treba zabrinjavati činjenica da je preko polovine vanjskih migranata iz SR Hrvatske, odnosno 57,7% od ukupnog broja, bilo prije odlaska zaposleno u SR Hrvatskoj (prilog 9). Glavnini njih je osnovni cilj uštedama od rada u inozemstvu riješiti problem stanovanja (prilog 11). Od ukupnog broja radnika u inozemstvu čak 31,9% su bili motivirani na zaposlenje u inozemstvu željom da izgrade ili dograde kuću, a 6,3% željom da kupe stan. Briga za rješavanje stambenog problema znatno više zaokuplja muške migrante, nego žene. Međutim, sigurno je da mnoge koje su kao osnovni motiv navele mogućnost zaposlenja, žele svojim uštedama riješiti ili pridonijeti rješavanju stambenog problema.

Mogućnost veće zarade ili veće štednje kao osnovni motiv zaposlenja u inozemstvu naveli su 6,9% od ukupnog broja anketiranih vanjskih migranata odnosno 9,3% od ukupnog broja žena. Očito je da je ovaj motiv značajan za sve one koji su prije odlaska bili zaposleni ili su se mogli zaposliti u zemlji, a naveli su ga samo oni koji prilikom odlaska nisu imali određen cilj ulaganja uštedevine.

Usavršavanje u struci i učenje stranog jezika (2,4% anketiranih) također je motiv koji se može ostvariti paralelno s drugim motivima potrošnje i prihvaćanja zaposlenja u inozemstvu.

Od ukupnog broja anketiranih 6,2% su motivirali zaposlenje u inozemstvu željom da im uštede omoguće da se nakon povratka bave nekom privrednom djelatnošću u privrednom sektoru (prevozništvu kamionom ili taksijem, zanatske ili ugostiteljske radnje). I kod ovog motiva treba imati u vidu da to isto žele i mnogi od onih koji su naveli neki drugi razlog za zaposlenje u inozemstvu.

Svi se ovi motivi za potrošnju i prihvaćanje zaposlenja u inozemstvu ne samo međusobno isprepliću, nego su podložni i značajnim promjenama tokom boravka radnika na radu u inozemstvu, a pod utjecajem promjenljivih uvjeta života i rada u stranoj sredini, promjena prilika u obitelji, te u užim i širim društvenim zajednicama u zemlji. Osim toga, na promjene motiva boravka na radu u inozemstvu utječu i nove spoznaje kojima se mijenja vrijednost pojedinih motiva.

Neka demografska obilježja vanjskih migranata

U braku su 3/4 vanjskih migranata iz SR Hrvatske, a taj udio je veći kod muškaraca nego kod žena (tab. 2, sl. 7). Dijelom to možemo objasniti činjenicom da je na radu u inozemstvu znatan udio žena u dobi između 16 i 18 go-

dina kada se dosta rijetko stupa u brak, a osim toga žena koja je u braku rjeđe će bez bračnog druga ići na rad u inozemstvo, nego što je to slučaj kod oženjenih muškaraca. Među ženama je značajan i udio rastavljenih (5,6% — prilog 12). To znači da mnoge žene nisu mogle riješiti teške materijalne probleme u koje su došle nakon rastave braka, zaposlenjem u zemlji, pa su bile prinuđene zaposliti se u inozemstvu.

Tab. 2: Udio (%) anketiranih radnika prema bračnom stanju i zemlji boravka bračnog druga i djece

Tab. 2: Percentage of interviewed workers according to marital status and country of residence of spouse and children

Tab. 2: Anteil (%) der befragten Arbeiter nach Familienstand und dem Aufenthaltslande des Ehegatten und der Kinder

Spol	Ukupno anketirano	Nisu u braku		U bračnoj zajednici*						
		broj	%	Ukupno			Bračni drug u inozemstvu			Bračni drug u Hrvatskoj sa ili bez djece
				broj	%	%	djece nemaju	s djetecom	djeca u Hrvatskoj	
Muškarci	4 952	1 060	21,4	3 892	78,6	100,0	5,7	2,4	19,1	72,8
Žene	1 696	585	34,5	1 112	65,5	100,0	17,7	6,4	53,7	22,2
Ukupno	6 648	1 645	24,7	5 003	75,3	100,0	8,4	3,3	26,7	61,6

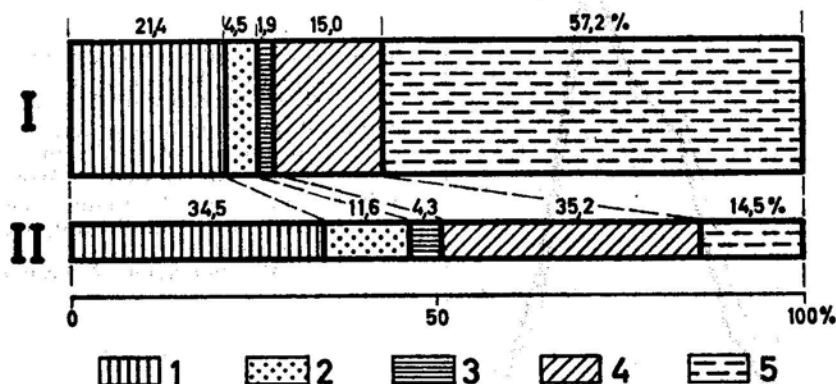
* Obuhvaćeni su i migranti kojima je bračni drug umro ili su rastavljeni, a koji uzdržavaju djecu

Oko 1/5 muških i preko 1/4 ženskih migranata su neoženjeni, odnosno neudate. Kada se ima u vidu da su oni u radnoj dobi, to je relativno veliki udio, koji pored mladosti migranata možemo objasniti i odgađanjem stupanja u brak u uvjetima rada u inozemstvu.

Od ukupnog broja oženjenih i udatih migranata, koji su na radu u inozemstvu, 61,6% imaju bračnog druga u Hrvatskoj, tj. žive odvojeno (tab. 2). Taj je udio, prema očekivanju, znatno veći kod oženjenih nego kod udatih. Ipak je značajna činjenica da čak 22,2% svih udatih žena koje su na radu u inozemstvu imaju bračnog druga u mjestu stalnog boravka u Hrvatskoj. O osobito zabrinjava činjenica da su čak 53,7% udatih žena u inozemstvu sa bračnim drugom dok su im djeca ostala u mjestu stalnog boravka. Među udatim ženama koje rade u inozemstvu veći je udio onih koje nemaju djece (17,7%), nego što je udio migranata bez djece među oženjenim muškarcima (5,7%). Čitavu obitelj u inozemstvu, bilo da se ona sastoji samo od bračnih drugova ili od bračnih drugova s djecom, imaju 11,7% svih vanjskih migranata koji žive u bračnoj zajednici.

Najveći broj domaćinstava u kojima žive vanjski migranti imaju 5 članova (prilog 13, sl. 8). U domaćinstvima sa 3—5 članova živi 76,0% radnika koji su na radu u inozemstvu. Prosječna veličina domaćinstva vanjskih migranata iznosi 4,4 člana, dok je prosječna veličina svih porodica u SR Hrvatskoj 3,4 čla-

na.¹⁰ Ovu činjenicu možemo tumačiti porijeklom pretežnog dijela vanjskih migranata iz seoskih sredina koje među ostalim karakteriziraju domaćinstva s većim brojem članova, ali objašnjenje možemo tražiti i u nuždi domaćinstava koja imaju veći broj članova da veće prihode potrebne za egzistenciju takvih domaćinstava osiguravaju zaposlenjem u inozemstvu. Ove pokazatelje o veličini domaćinstava vanjskih migranata, dakle, ne treba uzeti kao dokaz da vanjske migracije radne snage nemaju negativne posljedice na demografske prilike u SR Hrvatskoj, već kao dokaz da su domaćinstva s većim brojem članova u većoj nuždi zaposliti se u inozemstvu. Osobito je veliki udio domaćinstava sa većim brojem članova na području splitskog Zavoda; tu je prosječna veličina domaćinstava vanjskih migranata 5,0 članova.

Sl. 7. Udio anketiranih radnika prema bračnom stanju i zemlji boravka bračnog druga i djece
I muškarci; II žene
1. nisu u braku; 2—4. bračni drug u inozemstvu; 2. brak bez djece; 3. djeca u inozemstvu; 4. djeca u Hrvatskoj; 5. bračni drug u Hrvatskoj sa ili bez djece

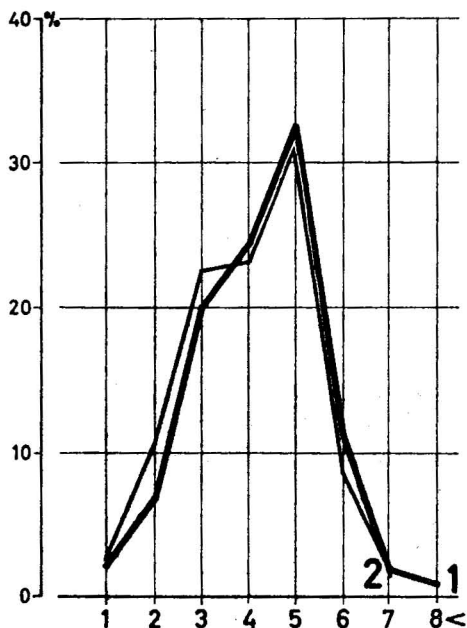
Fig. 7. Proportion of workers according to marital status and the country of residence of the spouse and children
I — Men, II — Women
1. single, 2.—4. partner living abroad; 2. no children, 3. children living abroad, 4. children living in Croatia, 5. partner living in Croatia with or without the children

Abb. 7. Anteil der befragten Arbeiter nach Familienstand und dem Aufenthaltslande des Ehegatten und der Kinder
1. Männer, 2. Frauen
1. Unverheiratete, 2—4. Ehegatte im Ausland, 2. Kinderlose Ehe, 3. Kinder im Ausland, 4. Kinder in Kroatien, 5. Ehegatte in Kroatien mit oder ohne Kinder

Od ukupnog broja radnika koji su prilikom anketiranja odgovorili na pitanje o rodbini koja je također na radu u inozemstvu, 46,4% nemaju rodbinu u inozemstvu (prilog 14). Kod žena je udio onih koje u inozemstvu nemaju rodbinu znatno manji, nego kod muških migranata. U području splitskog Zavoda koji najvećim dijelom obuhvaća prostor Dalmatinske zagore, tj. tradici-

¹⁰ Izvor: Prvi rezultati popisa stanovništva i stanova od 31. ožujka 1971. g. op. cit.

onalno žarište emigracije radne snage, osobito je mali udio migranata koji su u inozemstvu s bračnim drugom, sa ili bez djece. U ovom području značajan je udio migranata kojima su braća također na radu u inozemstvu.

Sl. 8. Udio anketiranih prema broju članova domaćinstva

1. svi anketirani; 2. žene

Fig. 8. Proportion of workers according to number of family members

1. All interviewed, 2. Women

Abb. 8. Anteil der Befragten nach der Zahl der Familienmitglieder im Haushalt

1. Alle Befragten, 2. Frauen

Oko 2/3 radnika iz SR Hrvatske, koji su na radu u inozemstvu, uzdržavaju jedno li dvoje djece (prilog 15, sl. 9). Od ukupnog broja oženjenih i udatih 15,2% nemaju djece. Među udatim ženama mnogo je više onih koje nemaju djece (22,2%), nego među oženjenim muškarcima (13,2%). Iz ovih podataka općenito se može zaključiti da jedan dio vanjskih migranata odgađa reprodukciju potomstva, a iz razumljivih razloga preko 1/4 žena koje su na radu u inozemstvu nemaju djece. Očito je, dakle, da vanjske migracije radne snage smanjuju fertilitet porodica koje učestvuju u migracijama, a naročito, ukoliko je žena zaposlena u inozemstvu. To se vidi i iz podataka da čak 45,2% udatih žena koje su na radu u inozemstvu imaju samo jedno dijete, a 22,1% dvoje djece. Udio udatih žena sa 3 ili više djece je 10,5%, dok je udio sa 3 ili više djece među oženjenim muškarcima 24,5%. Prosječan broj djece u porodicama koje imaju radnike vanjske migrante je 1,7. Žene koje rade u inozemstvu imaju u prosjeku 1,3, dok oženjeni muškarci migranti imaju u prosjeku 1,8 djece. Iz usporedbe podataka o broju djece koju uzdržavaju radnici zaposleni u inozemstvu s podacima o broju članova domaćinstva (prilog 13), proizlazi da natprosječna veličina domaćinstava migranata nije rezultat brojnosti djece u porodici, nego brojnosti drugih članova domaćinstava (roditelji, braća i druga rodbina).

Uvjeti rada i zarada na radu u inozemstvu

Na pitanje kojim se željelo usporediti radno mjesto u inozemstvu s radnim mjestom u zemlji prije zaposlenja u inozemstvu 22,7% su odgovorili da su u inozemstvu prvi put zaposleni (prilog 16, sl. 10). Među onima koji su se u inozemstvu prvi put zaposlili, najveći dio radi na radnim mjestima koja odgovaraju njihovoj stručnosti (64,0%). Zanimljivo je, da je mnogo manji udio onih koji smatraju da bi sadašnji posao u inozemstvu mogli obavljati i sa manjom stručnom spremom (7,4% od ukupnog broja onih koji su se prvi put zaposlili), a više je onih koji su uvjereni da bi za posao koji obavljaju u inozemstvu trebali imati veću stručnu spremu (28,6% od onih koji su se u inozemstvu prvi put zaposlili).

Sl. 9. Udio anketiranih prema broju djece koju izdržavaju oženjeni i udate

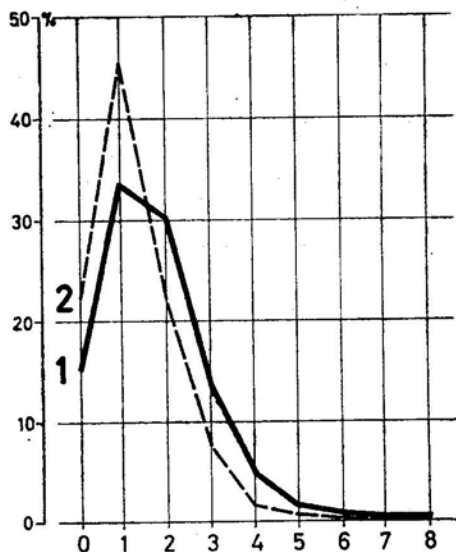
1. svi anketirani; 2. žene

Fig. 9. Proportion of workers according to number of children maintained by married persons

1. All interviewed, 2. Women

Abb. 9. Anteil der Befragten nach der Zahl der Kinder die von verheirateten (Männer und Frauen) unterhalten werden

1. Alle Befragten, 2. Frauen

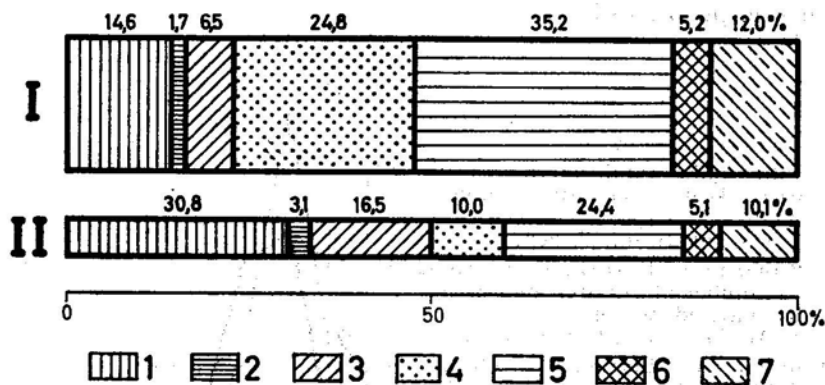

Među ženama je veći udio onih koje su se u inozemstvu prvi put zaposlile (50,3%). I one u najvećem postotku obavljaju posao koji odgovara njihovoj stručnoj spremi, a mnogo je manje onih koje smatraju da bi sa svojom stručnom spremom mogle obavljati i složeniji posao od onih žena koje su suprotnog mišljenja, tj. da bi za sadašnje radno mjesto trebale imati veću stručnu spremu.

Četvrtina svih radnika u inozemstvu rade isti posao koji su radili i u zemlji, a najveći dio (35,1%) na novom radnom mjestu u inozemstvu obavljaju posao koji je približno jednak poslu koji su obavljali u zemlji. Među onima kojima se radno mjesto u inozemstvu razlikuje od radnog mjesta u zemlji prije odlaska, opet je mnogo manje onih koji smatraju da su u zemlji obavljali stručniji posao (5,2% svih migranata), a više je onih koji svoj sadašnji posao u inozemstvu ocjenjuju kao stručniji od posla koji su obavljali u zemlji (12,0% svih migranata).

Iz odgovora na anketu može se pretpostaviti da samo oko 7% vanjskih migranata nisu zadovoljni poslom koji obavljaju u inozemstvu. Oko 75% ocjenjuju da im radno mjesto u inozemstvu odgovara stručnim kvalifikacijama,

a ako 18% su jako zadovoljni radnim mjestom jer smatraju da ono zahtijeva još veću stručnu spremu od one koju oni imaju. I u širim osvrtima na ovo pitanje u anketi radnici se, pored žalbi na uvjete života i rada u stranoj sredini pohvalno izražavaju ne samo o radnom mjestu, nego i o općim uvjetima rada. Mnogi ističu kako na radnom mjestu u inozemstvu nisu potrebne formalne kvalifikacije, već u radu pokazana sposobnost za obavljanje nekog posla. Radnici često hvale međuljudske odnose u stranim poduzećima, a osobito im se dopada što im strani poslodavac, kada je zadovoljan njihovim radom, to zadovoljstvo izražava pa ih i materijalno stimulira. Očito je da nestašica radne snage pri tome ima veliko značenje.

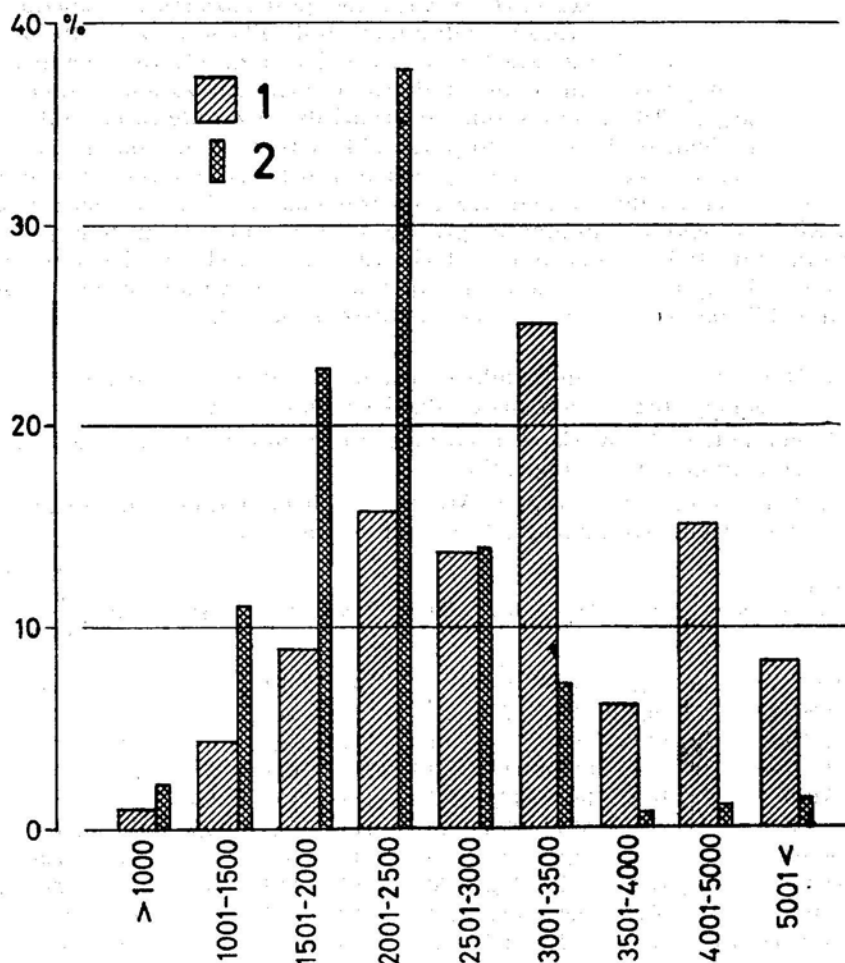
Sl. 10. Udio anketiranih radnika prema radnom mjestu u inozemstvu
 I svi anketirani; II žene
 1—3. u inozemstvu prvi puta zaposleni; 1. posao odgovara stručnoj spremi; 2. posao zahtijeva manju stručnu spremu; 3. posao zahtijeva veću stručnu spremu; 4—7. bili su zaposleni u Jugoslaviji; 4. posao isti kao u Jugoslaviji; 5. posao podjednak poslu u Jugoslaviji; 6. posao manje stručan od posla u Jugoslaviji; 7. posao stručniji od posla u Jugoslaviji

Fig. 10. Proportion of workers according to job abroad
 I — All interviewed II — Women
 1.—3. Employment abroad — first employment ever; 1. Job according to skill, 2. Job requires lower technical skill, 3. Job demands higher skill, 4.—7. Had jobs in Yugoslavia before emigrating; 4. Have the same type of job abroad as they had in Yugoslavia, 6. Present job requires lower skill than previous job in Yugoslavia, 7. Present job requires higher skill than previous job in Yugoslavia

Abb. 10. Anteil der befragten Arbeiter nach dem Arbeitsplatz im Ausland
 I Alle Befragten, II Frauen
 1—3 zum ersten mal im Ausland Beschäftigte, 1. die Arbeit entspricht der Fachausbildung, 2. Die Arbeit erfordert eine niedrigere Fachausbildung, 3. Die Arbeit erfordert eine höhere Fachausbildung, 4—7 In Jugoslawien schon beschäftigt Gewesene, 4. Die gleiche Arbeit wie in Jugoslawien, 5. Die Arbeit annähernd der in Jugoslawien gleichend, 6. Die Arbeit weniger fachlich als in Jugoslawien, 7. Die Arbeit fachlicher als in Jugoslawien

Najveći broj naših radnika (35,4%) radi u inozemstvu u građevinarstvu (prilog 17). Osobito veliki udio zaposlenih u građevinarstvu je među migrantima iz splitskog i karlovačkog zavoda za zapošljavanje. Značajan je i udio zaposlenih u metalurgiji i metalnoj industriji (28,1%). U ostalim privrednim,

a posebno u neprivrednim djelatnostima, vanjski migranti iz SR Hrvatske malo su zastupljeni. Žene su pretežno zaposlene u prerađivačkoj industriji (tekstilna, prehrambena i druge), te u uslužnim djelatnostima (ugostiteljstvo i dr.).

Sl. 11. Udio anketiranih radnika prema visini mjesečne neto zarade u inozemstvu preračunate u dinare (prema tečaju početkom siječnja 1971. g. — 1 U.S. \$ = 12,50 din)
1. svi anketirani; 2. žene

Fig. 11. Proportion of workers according to level of monthly net earnings abroad, calculated in dinars (according to the rate of exchange valid in January 1971, i. e. 1 U.S. dollar = 12.50 dinars)
1. All interviewed, 2. Women

Abb. 11. Anteil der befragten Arbeiter nach der Höhe des monatlichen Nettogehaltes im Ausland in Dinar umgerechnet (nach dem Kurs Anfang Januar 1971 — 1 U.S. \$ = 12,50 Din)
1. Alle Befragte, 2. Frauen

Veća zarada, bilo da je izričito navedena kao motiv odlaska na rad u inozemstvo ili da se može pretpostaviti kao vrlo značajna za sve one vanjske mi-

grante koji su bili zaposleni ili bi se mogli zaposliti u zemlji, svakako najviše stimulira i zapošljavanje i trajanje zaposlenja u inozemstvu. Zbog toga su podaci o visini zarada na radu u inozemstvu od neobičnog značenja (prilog 18, sl. 11). Najveći broj radnika (25,0%) zarađivao je u inozemstvu između 3 000 — 3 500 dinara. Prosječna zarada svih anketiranih bila je oko 3 300 dinara, a ženskih radnika oko 2 200 dinara.¹¹ Ako se prosječna zarada zaposlenih u inozemstvu krajem prošle godine usporedi sa prosječnom zaradom zaposlenih u SR Hrvatskoj u 1970. g. (1 254 din), proizlazi da su zarade zaposlenih u inozemstvu u prosjeku preko dva i po puta (264%) veće od zarada zaposlenih u zemlji.¹² Stvarna razlika u zaradama je još veća u korist zaposlenih u inozemstvu, ako se ima u vidu i u međuvremenu izvršena devalvacija dinara i revalorizacija valute u nekim zemljama imigracije naših radnika. Osim toga prilikom kupovanja industrijske robe u Jugoslaviji za strana sredstva plaćanja dobiva se popust od najmanje 10%, a veća vrijednost strane valute može se postići privatnim kliringom ili na druge načine (uvoz robe i sl.).

Tab. 3: Udio (%) anketiranih radnika prema zaradi u inozemstvu i stupnju stručnog obrazovanja prije odlaska u inozemstvo*

Tab. 3: Percentage of workers according to earnings abroad and level of education before emigration

Tab. 3: Anteil (%) der befragten Arbeiter nach dem Lohn im Ausland und dem Fachausbildungsgrad vor der Abwanderung

Zarada u nov. din mjesečno neto	NKV	PKV	KV	VKV	NSS	SSS	VSSS	VSS	Ukupno anketirano	
									broj	%
do 1 000	1,2	0,9	0,4		0,6	1,1		3,8	60	0,9
1 001—1 500	6,3	2,8	2,0		3,3	6,6		1,9	286	4,3
1 501—2 000	12,7	7,5	3,4	1,8	17,6	6,9		5,8	585	8,8
2 001—2 500	19,6	12,7	11,7	2,3	23,1	16,3	6,4	1,9	1 046	15,7
2 501—3 000	14,6	16,2	12,1	7,3	17,6	14,5	9,7		910	13,7
3 001—3 500	22,5	30,3	29,4	26,6	17,0	18,3	9,7	7,7	1 661	25,0
3 501—4 000	4,7	5,3	8,3	9,2	4,9	6,6	9,7	5,8	406	6,1
4 001—5 000	11,3	14,2	20,3	30,3	8,2	14,2	9,7	7,7	992	14,9
Preko 5 000	4,6	8,9	10,7	18,8	4,9	10,7	41,9	59,6	543	8,2
Ne žele odgovoriti	2,5	1,2	1,7	3,7	2,8	5,2	12,9	5,8	159	2,4
UKUPNO broj %	3 233 100,0	654 100,0	1 989 100,0	218 100,0	182 100,0	289 100,0	31 100,0	52 100,0	6 648	100,0

* Prema tečaju početkom siječnja 1971. g. (1 U. S. \$ = 12,50 din)

Disproporcija između zarada u zemlji i inozemstvu nije znatnije smanjena nešto većim troškovima života u zemljama rada u odnosu na troškove života

¹¹ Treba imati u vidu da je sredinom siječnja 1971. g. tj. nakon izvršenog anketiranja dinar devalvirao za 20% a do sredine 1971. u gotovo svim evropskim zemljama koje zapošljavaju naše radnike revalorizirao je kurs domaće valute u odnosu na US \$, koji je u odnosu na dinar zadržao istu vrijednost (1 US \$ = 15 dinara). Ovome treba dodati i veću stopu inflacije u prvoj polovici 1971. g. u Jugoslaviji, nego što je u zemljama koje zapošljavaju naše radnike.

¹² Izvor: Osobni dohoci 1970. za prosinac, Saopćenje Republičkog zavoda za statistiku SR Hrvatske, Zagreb 17. II 1971.

u Jugoslaviji. Naši radnici u inozemstvu redovito uspijevaju da štedljivošću smanje troškove za uzdržavanje, a pri tome im često pomažu i poslodavci (osiguranje jeftinijeg smještaja i prehrane).

Tab. 4: Prosječna visina mjesečne neto zarade na radu u inozemstvu u odnosu na stručnu spremu

Tab. 4: Average monthly net earnings in foreign employment in relation to technical skill

Tab. 4: Durchschnittshöhe des Netto-Monatlohnes im Ausland im Verhältnis zur Fachausbildung

Stručna sprema	Odgovorili na pitanje u anketi		Visina osobnog dohotka	
	broj	%	dinara	prosjeak = 100
Nekvalificirani (NKV)	3 151	48,6	2 920	88
Polukvalificirani (PKV)	646	10,0	3 262	99
Kvalificirani (KV)	1 955	30,1	3 560	108
Visokokvalificirani (VKV)	210	3,2	4 137	125
Niža stručna sprema (NSS)	177	2,7	2 841	86
Srednja stručna sprema (SSS)	274	4,2	3 268	99
Viša stručna sprema (VSSS)	27	0,4	4 639	141
Visoka stručna sprema	49	0,8	4 873	147
UKUPNO odgovorili na pitanja	6 489	100,0	3 300	100

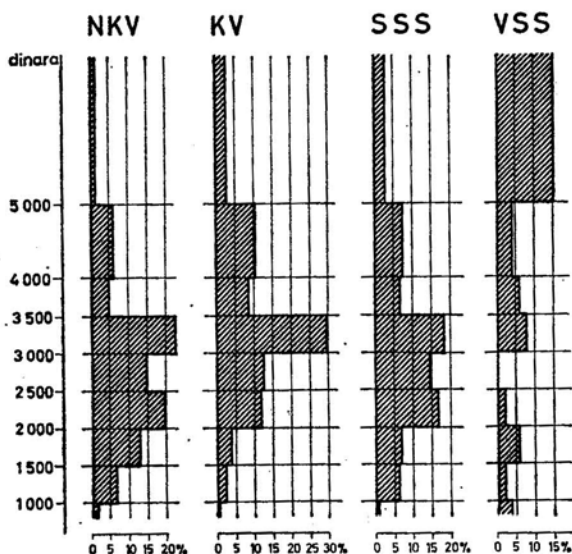
* Prema tečaju početkom siječnja 1971. g. (1 U. S. \$ = 12,50 din)

Visina osobnih dohodaka u inozemstvu različita je kod radnika s različitim stručnom spremom (tab. 3 i 4. sl. 12). Prema očekivanju, radnici u kategoriji niže stručne spreme i nekvalificirani radnici imaju najniže osobne dohotke, ali su ti svega 12—14% niži od prosječnih. Polukvalificirani vanjski migranti, međutim, imaju podjednake osobne dohotke kao i radnici koji imaju srednju stručnu spremu. Migranti sa srednjom stručnom spremom imaju znatno niže osobne dohotke od kvalificiranih, a posebno mnogo niže nego nekvalificirani radnici. U ovim podacima uočava se činjenica da radnici s manjom stručnom spremom rade u inozemstvu na težim poslovima koji su relativno dobro plaćeni, dok radnici sa srednjom stručnom spremom teže nalaze radna mjesta koja odgovaraju njihovoj stručnoj spremi, pa u tom slučaju prihvaćaju radna mjesta za koja je potrebna manja stručna sprema. Budući se ne mogu zaposliti na radnim mjestima za koja je potrebna njihova stručnost, a često nisu u mogućnosti ili nisu voljni prihvaćati radna mjesta na kojima je nužno uložiti veći fizički napor, radije se zadovoljavaju lakšim radnim mjestima i relativno manjim osobnim dohocima.

Vrijeme dolaska na praznike i dužina zadržavanja — prijevozno sredstvo

Glavnina anketiranih došli su u Jugoslaviju nakon 15. 12. 1970. godine (prilog 19). Najveći udio onih koji su došli do 15. 12. 1970. ima splitski Zavod jer iz područja, koja obuhvaća ovaj Zavod, ima mnogo sezonskih migranata koji su u inozemstvu zaposleni u građevinarstvu. Među radnicima koji su praz-

nike proveli u zemlji najviše ih se zadržalo između 6 i 30 dana (67,2% — prilog 20, sl. 13). Preko jednog do četiri mjeseca boravilo je u zemlji 26,5% radnika koji su krajem 1970. g. došli na praznike u mjesta stalnog boravka u SR Hrvatskoj. Općenito su se radnici s područja zagrebačkog i varaždinskog zavoda za zapošljavanje kraće vrijeme zadržavali u zemlji, a radnici iz splitskog i karlovačkog zavoda za zapošljavanje znatno duže. To je prvenstveno zbog činjenice što su radnici s područja ovih posljednjih dvaju zavoda u većem dijelu zaposleni u građevinarstvu, gdje postoji potreba ili mogućnost prekida rada u toku zimskih mjeseci.

Sl. 12. Visina mjesečne neto zarade anketiranih radnika s različitim stručnom spremom
NKV = nekvalificirani; KV = kvalificirani; SSS = srednja stručna sprema; VSS = visoka stručna sprema

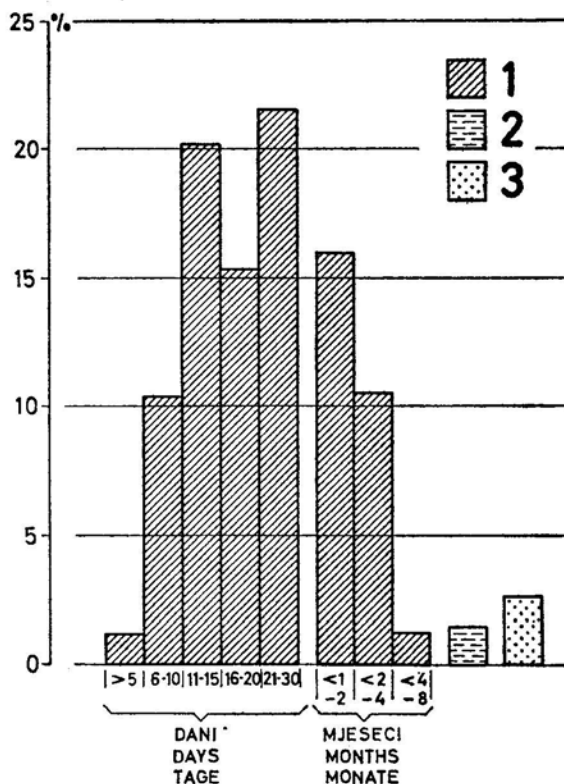
Fig. 12. Level of monthly net earnings of interviewed workers with different skills
NKV = unskilled, KV = skilled, SSS = secondary education, VSS = higher education

Abb. 12. Die Höhe des monatlichen Nettogehaltes der befragten Arbeiter mit unterschiedlicher Fachausbildung
NKV = Unqualifizierte, KV = Kvalifizierte, SSS = mittlere Fachausbildung, VSS = hohe Fachausbildung

Najveći dio migranata su na praznike u mjesto stalnog boravka došli vlakom (prilog 21). U područje zagrebačkog Zavoda preko 1/4 migranata došla je vlastitim automobilom, a i udio onih koji su došli avionom veći je od prosječnog. Općenito se može uočiti, da je u sjeverne dijelove republike veći udio radnika na praznike došao vlastitim automobilom ili automobilom drugog vlasnika, nego što je to slučaj u ostalim, a naročito južnim područjima Hrvatske.

Među ukupnim brojem naših vanjskih migranata 20,8% imaju u inozemstvu osobni automobil (prilog 22). Osobito je veliki udio vlasnika automobila među radnicima iz zagrebačkog zavoda za zapošljavanje (33,8%). Treba

imati u vidu da posjedovanje automobila sa stranom registracijom za mnoge radnike može biti dodatni faktor koji ih zadržava na radu u inozemstvu, jer pored poteškoća da se automobil uveze i registrira u zemlji, treba platiti i vrlo veliku carinu.

Sl. 13. Udio anketiranih radnika prema dužini zadržavanja u Jugoslaviji na praznicima 1970/71. g.

1. dužina zadržavanja u danima ili mjesecima; 2. neizvjesno je da li će se vratiti u inozemstvo; 3. neće se vratiti u inozemstvo

Fig. 13. Proportion of workers according to length of stay in Yugoslavia during the 1970/71 holidays

1. length of stay (days or months), 2. uncertain whether will return abroad, 3. not returning abroad

Abb. 13. Anteil der befragten Arbeiter nach der Aufenthaltsdauer in Jugoslawien zu den Feiertagen 1970/71

1. Dauer des Aufenthaltes im Tagen oder Monaten, 2. Rückkehr im Ausland unbestimmt, 3. Rückkehr im Ausland nicht mehr beabsichtigt

Ulaganje ušteđevina

Bez obzira na motiv odlaska, gotovo svim radnicima uspijeva da nakon podmirenja egzistencijalnih životnih potreba, jedan dio zarade izdvoje i da ga neposredno i sukcesivno troše za poboljšanje svojeg standarda ili standarda svojega domaćinstva, odnosno da višak iznad egzistencijalnih potreba u cijelosti ili dijelom akumuliraju za veće investicije. Razumljivo je da ponekima akumu-

liranje ušteđevina može biti i krajnji cilj rada u inozemstvu, jer na taj način bolje osiguravaju egzistenciju nakon završetka radne dobi. Anketiranje na prijelazu 1970. g. u 1971. g. nije imalo cilj utvrditi koliki dio zarada naši radnici uspijevaju uštedjeti. Podaci iz ranijih istraživanja koja je vršio Odjel za migracije Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu pokazuju, da na uzdržavanje za vrijeme rada u inozemstvu radnici troše oko 1/3 zarade. To znači da im, prema kursu dinara prije devalvacije početkom 1971. g. (1 US \$ = 12,50 din) ostaje oko 2 180 dinara za uzdržavanje članova porodice koji ne privređuju, za poboljšanje standarda i za štednju.

Posebno je zanimljivo utvrditi u koje svrhe su ulagane dosadašnje ušteđevine od zarada u inozemstvu (prilog 23, sl. 14). Od ukupnog broja anketiranih 19,6% su izjavili da do sada nemaju ušteđevina. Ovaj udio je manji od udjela onih koji su na radu u inozemstvu manje od godinu dana (u 1970. g. je otišlo 22,5% od ukupnog broja anketiranih) i koji su u tom prvom razdoblju imali veće troškove u inozemstvu zbog adaptacije u stranoj sredini (smještaj, garderoba i sl.), ili zbog veće potrebe slanja ušteda članovima domaćinstva u zemlji (vraćanje dugova, poboljšanje životnog standarda i sl.). Vrlo je mali broj radnika koji su u inozemstvu više od jedne godine, a da do sada nisu ništa uštedili.

Najveći udio vanjskih migranata iz Hrvatske nije do sada trošio ušteđevinu nego i dalje štedi (35,2%). Može se pretpostaviti da jedan dio tih radnika nije do sada u ništa uložio ušteđevinu zbog toga jer mu ona nije dovoljno velika za ostvarenje ciljeva štednje. Jednom dijelu migranata je štednja krajnji cilj jer se na taj način dodatno osiguravaju za starost. Međutim, sigurno je da najveći dio onih koji do sada nisu uložili ušteđevine čine to iz neodlučnosti u što i gdje da ih ulože. Na tu neodlučnost i opreznost ponukani su privrednim teškoćama u zemlji, a i relativno sporim donošenjem relevantnih političkih i ekonomskih promjena (odnos prema privatnom sektoru privrede, smanjenje carine, i drugo).

Deponiranje ušteđevina u stranim bankama također može biti negativan faktor za stalan povratak vanjskih migranata. Prema našim propisima, najkasnije 6 mjeseci nakon stalnog povratka s rada u stranim zemljama građanin ne smije imati novac u inozemstvu. Radnici koji još uvijek nemaju povjerenje u domaće banke, a ne žele praviti devizni prekršaj i doći u sukob sa zakonom, stimulirani su na zadržavanje u inozemstvu.

Treba imati u vidu da posjedovanje ušteđevina koje se još nisu počele ulagati, omogućava donošenje odluke da se one investiraju u nepokretne objekte u inozemstvu i da se na taj način jako smanje izgledi da će se njihov vlasnik ikada uključiti u privredni život naše zemlje.

Do sada je 8,0% migranata glavni dio dosadašnjih ušteda utrošilo u kupnju osobnog automobila, a od svih koji su došli na praznike u zemlju 20,8% imaju u inozemstvu osobni automobil (prilog 22). Već je ukazano kako posjedovanje automobila sa stranom registracijom može utjecati na odlaganje povratka u domovinu.

Popravak ili preuređenje kuće ili stana, namještaj za stanove i kućanski aparati bili su glavni predmeti investiranja ušteđevina za 10,4% vanjskih migranata. Poboljšanje uvjeta stanovanja radnici zaposleni u inozemstvu osobito vrše gradnjom kuće ili kupnjom stana. U tu svrhu do sada je uložilo svoje

ušteđevine 20,3% anketiranih. Iz podataka o motivima zaposlenja u inozemstvu (prilog 11) može se pretpostaviti da će i najveći dio onih koji do sada nemaju ušteđevine, utrošiti ih u stambenu izgradnju.

Gradnja kuće, a donekle i kupnja stana apsorbira najveći dio radničkih doznaka iz inozemstva. Kuće se redovito grade jako velike, najčešće mnogo veće nego što su potrebne sada i u doglednoj budućnosti domaćinstvima radnika zaposlenih u inozemstvu. Kuća se najčešće ne gradi zbog potrebe osiguranja »krova nad glavom«, tj. zbog potrebe da se osigura stan ili poboljšaju uvjeti stanovanja. Gradnja velike i skupe kuće jedna je od rijetkih mogućnosti plasiranja ušteđevina od rada u inozemstvu. Kuća je u našim uvjetima jedan od rijetkih objekata kapitalizacije. Često se grade i na neprikladnim mjestima i time nastaju teškoće za skladan i smišljen urbanistički razvitak, a posebno za nužno povezivanje s infrastrukturnim objektima.¹³

U nekim krajevima zapaža se ulaganje ušteđevina i u skupe grobnice (Dalmatinska Zagora), željezne ograde oko dvorišta (okolica Karlovca, Međimurje i drugi krajevi) i sl.

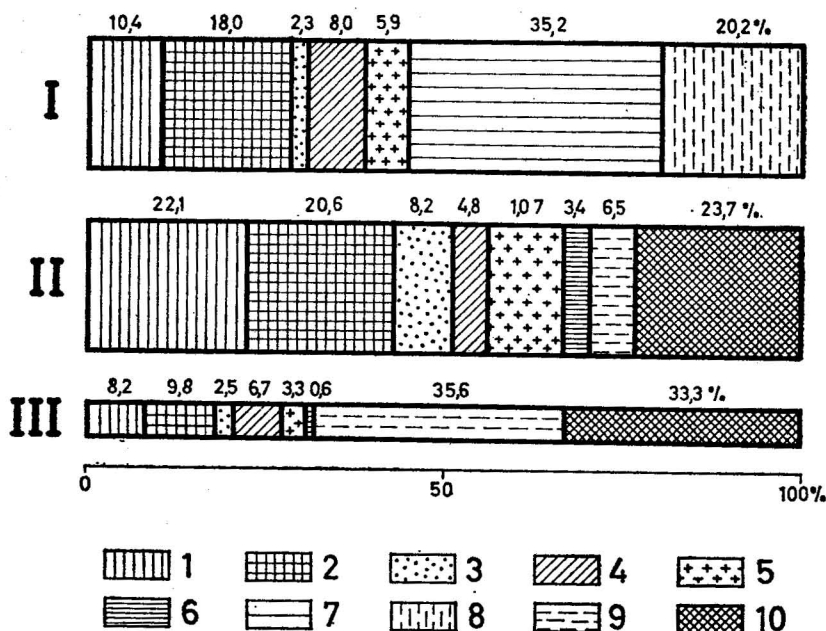
U poljoprivredno zemljište, poljoprivredne strojeve ili u poljoprivredne zgrade uložili su ušteđevine 5,9% od ukupnog broja anketiranih vanjskih migranata. To je znatno manji udio od onog koji individualni poljoprivrednici imaju među ukupnim brojem vanjskih migranata (15,6% — prilog 9). Očito je da privremeno zapošljavanje u inozemstvu samo jednom dijelu vanjskih migranata koji su otišli iz individualne poljoprivrede služi za obnavljanje i unapređenje poljoprivrednog gospodarstva, a drugom dijelu to treba biti etapa za prijelaz iz poljoprivrede u neku od nepoljoprivrednih djelatnosti, odnosno nekima i za prijelaz iz seoskih u gradska naselja.

Neosporno je da je dosadašnje investiranje doznaka radnika iz inozemstva u poljoprivredu dalo mnoge korisne rezultate u unapređenju poljoprivredne proizvodnje i poboljšanju položaja nekih poljoprivrednih domaćinstava naročito u nekim emigracijskim regijama srednje, sjeverne i istočne Hrvatske. Međutim, već se zapaža da u tim područjima dolazi do neracionalnog uvođenja mehanizacije u odnosu na prosječnu površinu obradivog zemljišta u pojedinim agrarnim gospodarstvima. Osim toga, zapaža se da nekadašnji poljoprivrednici koji bi se željeli zaposliti u zemlji nakon stanovitog vremena provedenog na radu u inozemstvu, teško nalaze zaposlenje izvan poljoprivrede pa su prinuđeni produžavati boravak u inozemstvu.

Od ukupnog broja anketiranih radnika 31,2% su do sada ušteđevine u cijelosti i djelomično uložili u nekretnine (poljoprivredno ili građevinsko zemljište, kuće, stanove, vikend kuće i sl. — prilog 24). Najveći dio onih koji su ušteđevine uložili u nekretnine uložili su to u mjestu sadašnjeg stalnog boravka. Kod interpretacije ovog rezultata anketiranja treba imati u vidu da su mnogi vanjski migranti uštedama od rada u inozemstvu već promijenili mjesto stalnog boravka. To se najbolje vidi iz podataka u kojima je uspoređeno mjesto rođenja s mjestom stalnog boravka (prilog 3). Od ukupnog broja vanjskih migranata 46,3% su doselili u mjesto sadašnjeg stalnog boravka. Jedino je neizvjesno koliki je udio doselio prije, a koliki nakon početka migriranja na rad u inozemstvo. Sasvim je sigurno da je onima koji

¹³ Vidi o tome više u: I. Baučić, Vanjske migracije radne snage kao faktor socijalno-ekonomskih promjena u seoskim sredinama, Sociologija sela br. 31—32, Zagreb, 1971. str. 127—140.

su se nakon zaposlenja u inozemstvu doselili u sadašnje mjesto stalnog boravka preseljenje bilo materijalno omogućeno uštedama od zarada u inozemstvu.

Sl. 14. Udio anketiranih radnika prema dosadašnjem ulaganju uštedevina i namjerama ulaganja uštedevina u budućnosti
 I dosadašnje ulaganje uštedevina; II buduće ulaganje uštedevina svih anketiranih; III buduće ulaganje uštedevina anketiranih žena
 1. popravak ili dogradnja kuće, namještaj; 2. gradnja nove kuće; 3. stan; 4. osobni automobil; 5. poljoprivreda; 6. zanatska radnja; 7. uštedevine do sada neutrošene; 8. uštedevina nema ili bez odgovora; 9. za svakodnevne životne potrebe; 10. još neodređeno ili bez odgovora

Fig. 14. Proportion of workers according to present investment of savings and plans regarding future investments
 I — present investments, II — future investments of all interviewed, III — future investments of interviewed women
 1. repair or reconstruction of house, or purchase of furniture, 2. construction of new house, 3. apartment, 4. passenger car, 5. agriculture, 6. craft services, 7. savings not yet spent, 8. no savings, or no reply, 9. for daily necessities, 10. still undecided or without reply

Abb. 14. Anteil der befragten Arbeiter nach den bisherigen Ersparnisanlagen und Absichten für zukünftige Anlagen
 I Bisherige Ersparnisanlagen, II Zukünftige Anlagen aller Befragten, III Zukünftige Ersparnisanlagen der befragten Frauen,
 1. Reparatur oder Anbau des Hauses, Möbel, 2. Neubau, 3. Wohnung, 4. PKW, 5. Landwirtschaft, 6. Gewerbe, 7. Bisher unverbrauchte Ersparnisse, 8. Keine Ersparnisse oder unbeantwortet, 9. Für tägliche Lebensbedürfnisse, 10. Noch unbestimmt oder unbeantwortet

Podaci o kupovanju nekretnina izvan mjesta stalnog boravka upućuju da se migranti u najvećem postotku preseljavaju unutar iste općine i to redovito u općinski gradski centar. Pored toga unutrašnju migraciju, koja je omogu-

čena uštedama u inozemstvu posebno privlači glavni grad SR Hrvatske, a zatim regionalni centri na obali.

Treba napomenuti da se posredstvom vanjskih migracija doseljuje u SR Hrvatsku, a naročito u Zagreb i primorska naselja, i stanovništvo iz drugih republika, posebno iz SR Bosne i Hercegovine.

Od osobitog je značenja činjenica da je jedan, iako relativno mali dio migranata, već utrošio uštede za nabavku nekretnina u inozemstvu. Lako se može pretpostaviti da je udio takvih među onima koji sada nisu došli u zemlju znatno veći.

Zapošljavanje u inozemstvu pospješuje velike unutrašnje migracije stanovništva u SR Hrvatskoj, a osobito migracije iz seoskih i gradskih aglomeracija. Međutim, preseljavanje omogućeno zaradama u inozemstvu veće je od uključivanja doseljenih domaćinstava u privredne aktivnosti gradskih centara. Zbog toga su jedan ili više aktivnih članova domaćinstva prinuđeni da nakon preseljenja u gradske aglomeracije rade u inozemstvu. U cjelini ove unutrašnje migracije, koje su potaknute i omogućene radom u inozemstvu, smatramo povoljnima jer su dio nužnog procesa smanjivanja udjela poljoprivrednog i seoskog stanovništva. Iako se vanjski migranti u sadašnjim uvjetima često moraju zbog preseljenja duže zadržavati na radu u inozemstvu jer su se odvojili od poljoprivrede, a u nepoljoprivredne djelatnosti u gradskim naseljima teško se mogu uključiti, osim toga život u gradu im je skuplji, veliki su troškovi za osiguranje stana i sl., ipak je vrlo korisno da dolaskom u grad osiguravaju djeci bolje školovanje. Mnogima je to i najvažniji motiv za preseljenje u gradska naselja.

Kada se analiziraju namjere migranata za buduća ulaganja uštedovina, još više dolaze do izražaja želje investiranja u stambenu izgradnju (prilog 25, sl. 14). Udio onih koji će investirati uštedevine u gradnju nove kuće je 20,6%, u kupnju stana 8,2%, a u popravak ili dogradnju kuće u kojoj sada stanuju 22,1%, dakle, ukupno u stambenu izgradnju 50,9% svih anketiranih. Iz ovog nedvojbeno proizlazi da će oni koji do sada nemaju uštedovina ili ih još nisu počeli trošiti (prilog 23) uložiti će ih najvećim dijelom u stambenu izgradnju. Udio onih koji uštedevinama žele kupiti osobni automobil (4,8%) manji je od udjela onih koji su sada uložili uštedevine u kupnju automobila (8,0%). Među migrantima je udio onih koji žele uložiti uštede u poljoprivredu (10,7% veći od udjela onih koji su do sada ulagali uštedevine u unapređenje poljoprivrednog gospodarstva (5,9%). Iako je udio onih koji svoje uštedevine žele uložiti u otvaranje neke zanatske radnje relativno malen (uključujući prevoznništvo kamionom ili taksijem i ugostiteljstvo ukupno 3,4%), ipak to ukazuje da i u sadašnjim uvjetima, tj. u postojećem odnosu našeg društva prema privatnom sektoru privrede postoje želje da stanovit broj vanjskih migranata uloži svoje uštedevine u otvaranje radnih mjesta i da se vrte u zemlju. Relativno velik dio anketiranih 23,7%, još nije donio odluku ili se ne želi izjasniti u što će uložiti uštedevine.

Mnogo veći broj anketiranih radnika namjerava investirati u nekretnine (51,9% — prilog 26) od onih koji su to do sada uradili (31,2% — prilog 24). Iako je i u željama za daljnje ulaganje u nekretnine najveći dio onih koji to žele ostvariti u mjestu sadašnjeg stalnog boravka (85,7%), ipak je taj dio manji nego među onima koji su do sada ulagali u nekretnine (90,9%). To znači da u budućnosti treba očekivati povećanje unutrašnjih migracija stanovništva pod utjecajem vanjskih migracija radne snage, a pravci migracija

ostaju uglavnom isti kao i do sada, tj. u općinske gradske centre, Zagreb i naselja u primorju.

Iako se dosadašnjim pa i namjeravanim ulaganjima pospješuje unutrašnje preseljavanje stanovništva u Hrvatskoj, preseljavanja su još uvijek nedovoljna, tj. manja od potreba prostornog prestrukturiranja stanovništva Hrvatske za prilagođivanje sadašnjim i perspektivnim mogućnostima privrednog razvitka pojedinih regija. Znatna ulaganja u nekretnine u mjestima dosadašnjeg stalnog boravka koja nemaju uvjete za takav privredni razvitak koji bi omogućio zaposlenje većeg broja vanjskih migranata, neće znatnije utjecati na migraciona kretanja s tih područja. Vanjske migracije uz zadržavanje takve orijentacije ulaganja u nekretnine produžuju se s generacije na generaciju. Zbog toga ulaganja ušteda i povratak u naselja dosadašnjeg stalnog boravka u takovim emigracijskim područjima su čimbenik produženja rada u inozemstvu i stalno žarište novih vanjskih migracija.

Glavnina vanjskih migranata želi ulagati svoje uštede za stambenu izgradnju, a uvjeti izgradnje i kupnje stanova, naročito u gradskim naseljima SR Hrvatske stalno se pogoršavaju (nedostaci u urbanističkom planiranju, poskupljenje gradskog zemljišta, komunalnih priključaka i same izgradnje, nedovoljno kreditiranje izgradnje i sl.). Zbog toga se može očekivati da će i to utjecati na duže zadržavanje u inozemstvu od onog koje su radnici iskazali u vrijeme anketiranja.

Namjera daljnjeg zadržavanja na radu u inozemstvu

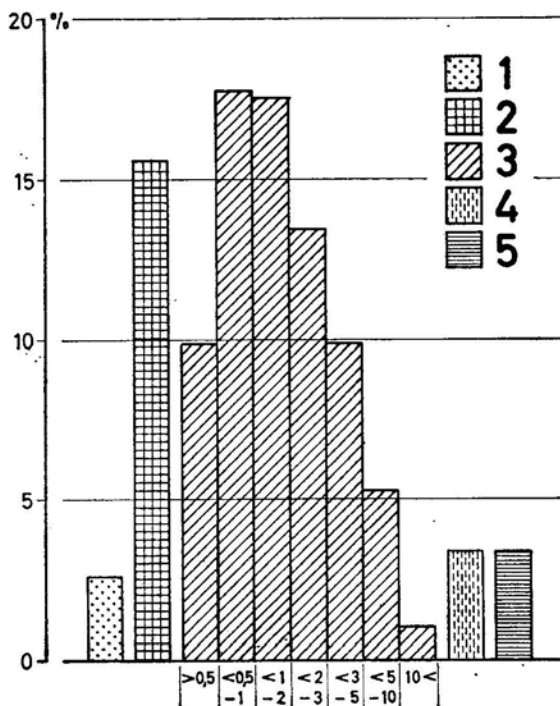
Od ukupnog broja anketiranih 2,6% je izjavilo da se nakon praznika neće više vratiti na rad u inozemstvo (prilog 27, sl. 15). Ako se ne vrati na rad u inozemstvo još i 1,5% onih koji su izjavili da ne znaju da li će se nakon praznika vratiti u inozemstvo, proizlazi da dolazak na praznike ujedno znači i repatrijaciju za 4,0% vanjskih migranata. Budući da je odlazak na praznike najpogodnija prilika da se prekine rad u inozemstvu, vidimo da će to učiniti relativno mali dio migranata.

Posebno je zanimljivo analizirati razloge zbog kojih su oni koji se ne vraćaju na rad u inozemstvo donijeli takvu odluku (prilog 33). Većinom su se na povratak u zemlju odlučili zbog nezadovoljstva zaradom, uvjetima rada ili uvjetima života u inozemstvu (ukupno 39,7%). Na drugom mjestu kao razlog povratka s rada u inozemstvu navode različite poteškoće koje proizlaze iz odvojenog života od članova obitelji (35,6%). Najmanje povratnika ne vraćaju se u inozemstvo jer su postigli ciljeve zbog kojih su se zaposlili u inozemstvu (23,6%), a među njima je sigurno znatan udio onih koji su radom u inozemstvu došli na kraj svojeg radnog vijeka.

Među onima koji se nakon praznika neće vratiti na rad u inozemstvo gotovo polovica su žene (49,2%), iako je njihov udio među ukupnim brojem anketiranih samo 25,5%.

Od onih koji se ne vraćaju na rad u inozemstvo preko 1/4 se ne će zaposliti (26,4% domaćice i penzioneri, 2,3% će nastaviti školovanje — prilog 34). Oko 1/4 povratnika radit će na poslu koji su obavljali prije odlaska (25,9%). Za glavninu je to rad u individualnoj poljoprivredi. U društvenom sektoru bi se željelo zaposliti preko 1/5 povratnika. Oko 10% će otvoriti privatnu zanatsku ili ugostiteljsku radnju, a isto toliko još nisu donijeli odluku za

budućnost. Iako malobrojni, ipak postoje i odgovori koji iskazuju da će poneki koji su se odlučili da ostanu u zemlji tu odluku izmijeniti ukoliko ne dobiju odgovarajuće zaposlenje.

Sl. 15. Udio anketiranih radnika prema namjeri trajanja daljnjeg rada u inozemstvu
 1. neće se vratiti u inozemstvo; 2. neizvjesno je koliko će dugo raditi u inozemstvu ili bi se odmah vratili ako bi dobili odgovarajuće zaposlenje; 3. namjere zadržavanja na radu u inozemstvu izražene u godinama; 4. dok god budu mogli raditi i dobivati posao; 5. neće se vratiti u Jugoslaviju

Fig. 15. Proportion of workers according to plans regarding continuation in foreign employment
 1. not returning abroad, 2. uncertain about length of stay abroad, or would immediately return if they could obtain suitable jobs, 3. intentions regarding length of stay in foreign employment (expressed in years), 4. as long as they will be able to work and obtain employment, 5. not returning to Yugoslavia

Abb. 15. Anteil der befragten Arbeiter nach der beabsichtigten weiteren Beschäftigungsdauer im Ausland
 1. Wollen nicht ins Ausland zurückkehren, 2. Die Dauer der Beschäftigung im Ausland unbestimmt oder im Falle entsprechender Beschäftigung sofortige Rückkehr, 3. Die Absichten der Beschäftigungsdauer im Ausland in Jahren ausgedrückt, 4. Solange sie eine Arbeit bekommen und arbeiten können, 5. Wollen nicht nach Jugoslawien zurück

Glavnina onih koji su odlučili da im ovi praznici ujedno znače povratak u zemlju, nastanit će se u mjestima stalnog boravka prije odlaska na rad u inozemstvo (85,0% — prilog 35). Ostali, ili još nisu donijeli odluku (6,9%), ili dolaze u novo mjesto stalnog boravka (5,2%).

Pogodnu priliku da dolaskom na praznike prekinu radom u inozemstvu iskoristilo je relativno malo vanjskih migranata iz SR Hrvatske, a još je nepovoljnija činjenica da i od malobrojnih koji se nisu vratili na rad u strane zemlje vrlo malo ih danas pridonosi unaprijeđenju privrede SR Hrvatske. Poznata je činjenica da na rad u inozemstvo uglavnom odlazi najdinamičnija i najpoduzimljivija radna snaga, koja ima i inicijativu i odlučnost da se u teškim uvjetima života i rada u stranoj sredini izbori za egzistenciju i poboljšanje standarda. Međutim, u sadašnjim uvjetima pod kojima se vrše vanjske migracije radne snage u našoj republici rad u inozemstvu prekidaju većinom oni koji su u smislu radne sposobnosti najlošiji među onima koji su otišli: radnici s kojima poslodavci nisu zadovoljni ili se općenito ne mogu adaptirati u stranoj sredini, oni koji imaju porodične probleme zbog boravka u inozemstvu, iscrpljeni ili unesrećeni na radu i sl.

Pored onih koji su već donijeli odluku da sada ostanu u zemlji, još je značajniji udio onih koji bi također ostali u zemlji, ako bi dobili odgovarajuće zaposlenje (prilog 27). Takvih je 14,2% od svih koji se vraćaju na rad u inozemstvo. Međutim, u njihovom odgovoru donekle je izraženo uvjerenje da odgovarajuće radno mjesto u zemlji ne mogu dobiti, pa da zbog toga produžavaju rad u inozemstvu i neizvjesno je koliko će još dugo biti vanjski migranti. Zbog toga se njihovi odgovori mogu priključiti onima koji su odgovorili da ne znaju koliko će još dugo raditi u inozemstvu (1,9%).

Vrlo je značajan podatak da 28,4% radnika namjeravaju ostati na radu u inozemstvu do jednu godinu. Ako bi ovaj odgovor proširili na svih 170 000 radnika iz SR Hrvatske, koliko se procjenjuje da ih je u vrijeme praznika boravilo u zemlji, proizlazi da će se do kraja 1971. g. vratiti s rada u evropskim zemljama oko 31 000 radnika. Kada bi bio upola manji dio onih koji će se vratiti u 1971. g. među oko 90 000 onih koji su na radu u evropskim zemljama, a koji nisu došli u zemlju na praznike, broj povratnika u 1971. g. povećao bi se za još oko 13 000, tj. iznosio bi ukupno oko 44 000. Nažalost, pogoršanje gospodarskih prilika u zemlji, koje je uslijedilo u prvoj polovici 1971. g., tj. nakon izvršenog anketiranja, ne opravdava pretpostavku da će naši vanjski migranti u tolikom broju realizirati planove povratka. Osim toga, produženjem boravka u inozemstvu i sve većim adaptiranjem, želje za povratkom sigurno će se smanjivati i neovisno od prilika u zemlji.

Oko 1/3 anketiranih namjerava ostati na radu u inozemstvu između 1 i 3 godine (31,8%). Kada se ovima priključe oni koji bi se uz preduvjet dobivanja odgovarajućeg zaposlenja odmah vratili u domovinu (14,2%), kao i oni koji namjeravaju ostati manje od 1 godine (28,4%), izlazi da se manje od 3 godine namjeravaju zadržati na radu u inozemstvu 74,4% anketiranih vanjskih migranata SR Hrvatske. To znači da velika većina smatra da će kratkoročnim zaposlenjem u inozemstvu zadovoljiti ciljeve odlaska na rad u strane zemlje.

Udio onih koji su motivirani na boravak između 5 i 10 godina, relativno je malen (5,5%) ali je s obzirom na ukupan broj vanjskih migranata iz SR Hrvatske ipak značajan (oko 15 000 zaposlenih u evropskim zemljama).

Ukupno 3,5% od onih koji se vraćaju na rad u evropske zemlje izjavili su da se neće nikada vratiti u zemlju na stalan boravak. Isti je udio i onih koji žele biti vanjski migranti u evropskim zemljama sve dok budu mogli raditi i dobivati zaposlenje, tj. sve do kraja radnog vijeka. Ovima trebamo

priključiti i 1,1% anketiranih koji namjeravaju u inozemstvu ostati preko 10 godina. Proširenjem ovog udjela, od ukupno 8,1% onih koji će se u inozemstvu zadržati preko 10 godina ili se uopće ne namjeravaju vratiti u zemlju, na čitavu populaciju od 260 000 radnika iz SR Hrvatske u zemljama Evrope, dobiva se podatak da oko 21 000 radnika čitavo aktivno razdoblje života namjerava provesti na radu u inozemstvu. Stvaran broj je znatno veći ako se opravdano pretpostavi da je među onima koji nisu došli na praznike u zemlju veći udio onih koji se namjeravaju zadržati na radu u evropskim zemljama preko 10 godina ili se uopće ne namjeravaju vratiti u zemlju. Nadalje treba predvidjeti da će se mnogi koji planiraju boravak u evropskim zemljama između 3 i 10 godina (ukupno 15,6%) tokom dugog rada u inozemstvu toliko adaptirati, pa i asimilirati u stranoj sredini, da će izmijeniti sadašnje namjere i produžiti boravak u inozemstvu. Tu ima značajnu ulogu i sve češće sklapanje brakova sa partnerima koji su državljani zemlje rada, a i sve aktivnija politika asimiliranja stranih radnika u nekim evropskim zemljama.

Velik broj trajnih emigranata treba predviđati osobito među oko 70 000 radnika iz SR Hrvatske koji su otišli u prekomorske zemlje. Uostalom, i rezultati Popisa stovništva i stanova od 31. 3. 1971. g. također upućuju na zaključak da su davaoci podataka, za gotovo 1/3 radnika iz SR Hrvatske koji su u inozemstvu, smatrali da njihov boravak u stranim zemljama nije privremen.

Ako se promatraju razlozi zbog kojih su oni, koji se ne žele vratiti u Jugoslaviju ili žele ostati na radu u inozemstvu preko 10 godina, donijeli takvu odluku (prilog 36), vidi se da je glavni razlog uvjerenje da radom u inozemstvu mogu više zaraditi (33,9%). Značajno je da 6,3% kao razlog tako dugog ili stalnog zadržavanja u inozemstvu navode činjenicu da su u braku s državljanom zemlje u kojoj rade.

Među onima koji namjeravaju u inozemstvu ostati manje od 10 godina najveći je udio onih koji bi željeli nakon povratka obavljati posao koji su obavljali prije odlaska na rad u evropske zemlje (44,2% — prilog 28). Dosta značajan je udio onih koji bi nakon povratka radije bili na radnom mjestu koji su imali u inozemstvu (13,5%). Preko 1/4 željeli bi se zaposliti, a nije im važno da li će to biti radno mjesto slično onome u inozemstvu ili onome prije odlaska u inozemstvo (27,6%). Oni bi se prvenstveno željeli zaposliti u društvenom sektoru. Uz vrlo mali broj onih koji nisu odgovorili na ovo pitanje, 7,2% radnika nakon povratka se ne namjerava zaposliti. Jedan mali dio zbog nastavljanja školovanja, a veći se odnosi na domaćice i umirovljenike.

Od ukupnog broja onih koji se namjeravaju vratiti s rada u inozemstvu 6,9% će nastaviti obrađivati zemlju (prilog 29). Ako se podsjetimo da je od ukupnog broja vanjskih migranata iz SR Hrvatske 15,6% prije odlaska radilo u individualnoj poljoprivredi (prilog 9), znači da se preko polovice ne želi vratiti u poljoprivredu. Među onima koji se nakon povratka namjeravaju zaposliti izvan individualne poljoprivrede (85,9% od ukupnog broja anketiranih), glavnina (92,0%) se želi uključiti u društveni sektor.

Od onih koji se namjeravaju zaposliti, 12,9% bi željeli raditi u nekoj radnoj organizaciji u kojoj su radili prije zaposlenja u inozemstvu, 14,5% svoje želje za zaposlenjem u zemlji usmjeruju u neku drugu, ali već određenu radnu organizaciju. Glavnini je, međutim, važno da se zaposle (64,6%) i da budu

zadovoljni uvjetima rada i zarade, a nije im važno koja će to biti radna organizacija. Ukupno 8,0% onih koji nakon povratka žele raditi izvan individualne poljoprivrede htjeli bi otvoriti neku vlastitu zanatsku ili ugostiteljsku radnju ili se baviti autoprevozništvom (kamion ili taksi). To znači da postoji kod vanjskih migranata interes za zapošljavanje u uslužnim djelatnostima privatnog sektora privrede i za ulaganje sredstava kojima bi se u tim djelatnostima otvorila nova radna mjesta. Iz ovog proizlazi da kod relativno velikog broja vanjskih migranata postoji namjera da preko osobnog rada i vlastitim sredstvima nakon povratka osiguraju radno mjesto za sebe i eventualno članove svoje obitelji.

Među onima koji će se manje od 10 godina zadržati na radu u inozemstvu glavnina se namjerava nastaniti u mjestima sadašnjeg stalnog boravka (80,3% — prilog 30). Preseliti se uglavnom žele oni koji imaju namjeru napustiti individualnu poljoprivredu i u SR Hrvatskoj se nakon povratka uključiti u nepoljoprivredne djelatnosti.

Visina osobnog dohotka kao osnovni uvjet povratka

Iz odgovora na pitanje o trajanju daljnjeg boravka na radu u inozemstvu (prilog 27) svi se vanjski migranti iz SR Hrvatske mogu podijeliti u tri velike grupe: jedni točno ili približno znaju kada se žele vratiti (75,8%), drugi ili ne znaju kad će se vratiti ili povratak uvjetuju dobivanjem »odgovarajućeg« zaposlenja (16,1%), a treći će čitav ostatak radnog vijeka provesti na radu u inozemstvu (8,1%).

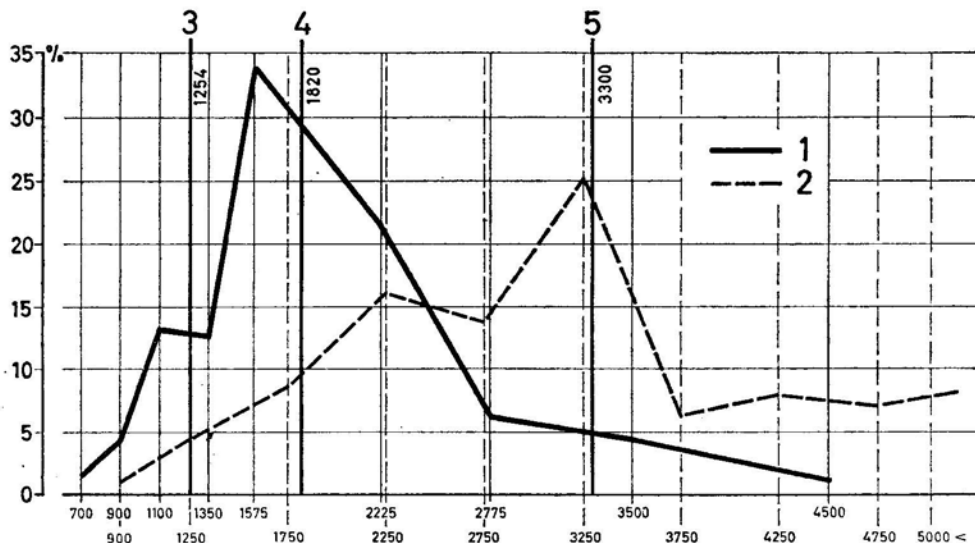
Ovi posljednji su ili uvjereni da u zemlji ne bi mogli dobiti odgovarajuće zaposlenje ili su ocijenili da bi im to zaposlenje i život u zemlji manje odgovarao od rada i života u inozemstvu. Prva i druga grupa želi se vratiti. Radnici u drugoj grupi izričito uvjetuju povratak »odgovarajućim« zaposlenjem, ali je očito da je i datum povratka migranata prve grupe u ovisnosti od dobivanja »odgovarajućeg« radnog mjesta, ukoliko se po povratku žele zaposliti u društvenom sektoru.

Pod pojmom »odgovarajućeg« radnog mjesta treba podrazumijevati da vanjskim migrantima nije samo važno da im se u zemlji ponudi zaposlenje, ne go isto tako da im to zaposlenje, uz pretpostavku povoljne lokacije, odgovara prvenstveno s obzirom na uvjete rada i visinu osobnog dohotka.

Za sve povratnike koji se žele zaposliti, visina osobnog dohotka ima najveće značenje (prilog 31, sl. 16). Najveći broj radnika vratio bi se s rada u inozemstvu uz uvjet da im visina osobnog dohotka bude između 1 500 i 2 500 din. (54,8%), a preko četvrtine bi se vratili ako bi mogli na radnom mjestu u zemlji zaraditi između 1 000 i 1 500 dinara (25,8%). Vanjski migranti koji se žele zaposliti u zemlji u prosjeku očekuju mjesečne osobne dohotke od 1 820 dinara. Podsjetimo se da je to u prosjeku za 1 480 dinara, odnosno 44,9%, manje od prosječnih zarada radnika iz SR Hrvatske u inozemstvu krajem 1970. g., ali je to i za 566 dinara, odnosno 45,2% više od prosječnog osobnog dohotka zaposlenih u SR Hrvatskoj u 1970. godini.

Treba imati u vidu da su zbog devalvacije dinara i inflacijskih kretanja u zemlji u prvoj polovici 1971. g. znatno izmijenjene želje vanjskih migranata za osobnim dohocima u zemlji, odnosno može se s velikom sigurnošću pretpostaviti da sredinom 1971. g. oni očekuju zaposlenjem u zemlji znatno veće osobne dohotke od onih uz koje bi početkom 1971. g. prihvatili zaposlenje.

Iako visina zarade nije bila osnovni motiv odlaska na rad u inozemstvo (prilog 11), ona se pojavljuje kao najznačajniji uvjet, regulator i limit povratka. Kolikogod su vanjski migranti spremni da u zemlji rade za znatno niže mjesečne osobne dohotke od onih koje imaju u inozemstvu, činjenica je da su njihove želje za zaradom u zemlji znatno iznad onih koje imaju zaposleni u SR Hrvatskoj, odnosno onih koje radne organizacije u ovoj republici mogu osigurati.

Sl. 16. Udio anketiranih radnika koji se nakon povratka žele zaposliti u društvenom sektoru prema željama visine osobnog dohotka, a u usporedbi sa zaradom u inozemstvu

1. željena visina osobnog dohotka za zaposlenje u zemlji; 2. visina zarade u inozemstvu; 3. prosječna visina osobnog dohotka zaposlenih u SR Hrvatskoj u 1970. g.; 4. prosječne visine osobnog dohotka anketiranih radnika za zaposlenje u zemlji; 5. prosječne zarade anketiranih radnika u inozemstvu

Fig. 16. Proportion of workers who, after returning to Yugoslavia, would like to obtain jobs in the social sector, — according to wishes regarding level of pay and in comparison with earnings in foreign employment

1. desired level of pay for job in Yugoslavia, 2. level of earnings abroad, 3. average pay of employed in Croatia in 1970, 4. average pay at which emigrant workers were prepared to accept jobs in Croatia at the end of 1970 or in early 1971, 5. the interviewed workers' average earnings abroad

Abb. 16. Anteil der befragten Arbeiter die nach der Rückkehr im wirtschaftlichen Sektor arbeiten wollen nach gewünschter Lohnhöhe im Vergleich mit den Einkünften im Ausland

1. Gewünschte Lohnhöhe für die Beschäftigung im Lande, 2. Die Lohnhöhe in Ausland, 3. Durchschnittshöhe des Lohnes der Beschäftigten in der SR Kroatien 1970, 4. Durchschnittshöhe des Lohnes der befragten Arbeiter für eine Beschäftigung im Lande, 5. Durchschnittseinkünfte der befragten Arbeiter im Auslande

Radnik koji je otišao na rad u inozemstvo zbog toga jer se nije mogao zaposliti u zemlji, iako je bio spreman to učiniti uz uvjet prosječnog osobnog dohotka za svoju stručnu spremu, nakon stanovitog vremena provedenog na

radu u inozemstvu i adaptiranja na uvjete života i rada u stranoj sredini u pravilu nije više spreman prihvatiti zaposlenje uz uvjet osiguranja prosječne visine osobnog dohotka jer on sada u zemlji želi imati viši standard i viši osobni dohodak od prosječnog.

Za glavninu migranata visina osobnog dohotka je jedini uvjet povratka (63,0% — prilog 32). Među ostalim uvjetima koji mogu utjecati na dužinu zadržavanja u inozemstvu najvažniji su obiteljski razlozi, koji prvenstveno mogu utjecati da se migrant kraće vrijeme zadrži u inozemstvu (20,1%, a vrlo rijetko obiteljski razlozi mogu utjecati na duže zadržavanje u inozemstvu (0,4%). Vrlo često će se radnik samo iz različitih obiteljskih razloga vratiti u zemlju i prihvatiti zaposlenje iako neće imati željeni osobni dohodak. Nemogućnost postizanja željenog osobnog dohotka u zemlji najznačajniji je negativan faktor za povratak, a različiti problemi odvojenog života od obitelji najviše utječu kao faktor vraćanja radnika. Nadalje je važan čimbenik koji djeluje na dužinu boravka u inozemstvu carinska politika. Ukupno bi 5,1% radnika skratili boravak u inozemstvu ako bi se snizila ili ukinula carina na uvoz sredstava za rad.

Kod izvjesnog broja radnika (3,3%) povratak ovisi o stabilnosti cijena i o općim privrednim kretanjima u zemlji. Sigurno je da bi anketiranje sredinom 1971. g. pokazalo da je mnogo veći udio onih koji zbog inflacije i nepovoljnih privrednih kretanja u zemlji odlažu povratak.

Vidjeli smo da se djelatnostima u privatnom sektoru privrede nakon povratka želi baviti ukupno 8,0% vanjskih migranata (prilog 29). Od ukupnog broja onih koji se žele vratiti 0,9% bi skratilo boravak u inozemstvu kada bi se u zemlji smanjio porez na privatne radnje, a to znači da bi se time skratio boravak za ukupno 13,6% onih koji se nakon povratka žele baviti djelatnostima u privatnom sektoru privrede.

Značajno je da radnici u inozemstvu u relativno malom postotku uvjetuju da im se »odgovarajućim« radnim mjestom osigura i stan (4,4%). Ovo je, međutim, u skladu s podacima o trošenju ušteta (prilog 23), odnosno s podacima o namjerama investiranja ušteta (prilog 25). Očito je da su vanjski migranti spremni da sa svojim uštedama u inozemstvu sami riješe ili poboljšaju svoje stambene prilike u zemlji i da ne očekuju da im to učine radne organizacije koje bi im ponudile zaposlenje. Sigurno je da bi se različitim, ne isključivo materijalnim pomaganjem moglo pridonijeti bržem i adekvatnijem rješavanju stambenih problema vanjskih migranata. Time bi se smanjio i broj onih koji svoje uštete, još ne ulažu u stambenu izgradnju, iako to namjeravaju (vidi prilog 23 i 25).

Slobodna radna mjesta za radnike u inozemstvu krajem 1970. g.

Na način prikazan u poglavlju »Metodologija i organizacija istraživanja« ukupno je 212 radnih organizacija u SR Hrvatskoj objavilo 12 396 slobodnih radnih mjesta za radnike u inozemstvu (prilog 37). Za 29 različitih »zanimanja uskog profila« ukupno su radne organizacije objavile 3 234 slobodna radna mjesta (26,1%). Najviše je slobodnih radnih mjesta objavljeno za »zanimanja širokog profila«. Za 102 različita zanimanja tog profila objavljena su ukupno 7 852 slobodna radna mjesta (63,4%). Slobodnih radnih mjesta za ukupno 25 »zanimanja profila tehničar i sl.« objavljeno je ukupno 513 (3,1%). Za 13

»zanimanja profila inž. i srodnih« objavljena su 73 slobodna radna mjesta (0,6%) i konačno za 23 »zanimanja profila dipl. inž. i srodnih« ukupno su objavljena 723 slobodna radna mjesta (5,8%).

Od ukupno 926 zanimanja koliko ih ima uvrštenih u nomenklaturi zanimanja koju koristi služba za zapošljavanje u SR Hrvatskoj, ponuđena su slobodna radna mjesta za 193 zanimanja, odnosno za 20,8% svih zanimanja u navedenoj nomenklaturi.¹⁴

U prosjeku se za 1 zanimanje nude 64 slobodna radna mjesta, međutim, dok se samo po jedno slobodno radno mjesto nudi za ukupno 21 zanimanje, za tri zanimanja nudi se preko 1 000 slobodnih radnih mjesta (tesara 1 218, nepriučeni radnika 1 206 i zidara 1 162). Za ukupno 23 zanimanja nudi se između 100 i 1 000 slobodnih radnih mjesta (građevinskih radnika 740, prodavača 535, stolara 446, strojobravnara 230, armirača 223, dipl. inž. strojarstva 201, strugara 199, transportnih radnika 194, vozača autobusa 185, elektrotehničara jake struje 157, brodomontera 150, ekonomista 150, priučeni rudara 150, priučeni kalupera 150, automehaničara 128, dipl. elektro-inž. jake struje 128, konduktera 115, građevinskih inž. 103 i taracera 100).

Minimalni ponuđeni mjesečni osobni dohodak iznosio je 600, a maksimalni 3 000 dinara. Prosječni ponuđeni osobni dohodak za sva zanimanja je 1 435 dinara.¹⁵ On je, dakle, 385 dinara, odnosno 21,2% manji od aspiracija za prosječnim osobnim dohotkom radnika koji su na radu u inozemstvu.

Treba imati u vidu da se ponuđeni osobni dohodak za iskazana slobodna radna mjesta u 73,9% slobodnih radnih mjesta odnosio na kvalificirane i visoko kvalificirane radnike. A zatim na radnike sa srednjom, višom i visokom stručnom spremom i to pretežno iz deficitarnih zanimanja. Aspiracije na visinu osobnog dohotka vanjskih migranata ovakve stručne spreme i deficitarnih zanimanja znatno su veće od iskazanih želja za visinom prosječnog osobnog dohotka u zemlji.

Za očekivanje je da radne organizacije u prosjeku nude najviši osobni dohodak zanimanjima profila »dipl. inženjer i srodno«, tj. onima koji imaju fakultetsko obrazovanje, a najniži »zanimanja uskog profila«, tj. nekvalificiranim i priučeni radnicima, te radnicima s nižom stručnom spremom (tab. 5). Međutim, kvalificiranim i visokokvalificiranim radnicima (zanimanja širokog profila) radne organizacije nude znatno veći osobni dohodak nego onima koji imaju srednju stručnu spremu (zanimanja profila tehničara i sl.), pa čak veću nego za zanimanja za koja je potrebna viša stručna sprema (zanimanja profila inženjer i srodna).

Kod profila »zanimanja inženjer i srodna« najveća je razlika između prosječnog osobnog dohotka koji nude radne organizacije uz slobodna radna mjesta i onog koji imaju na radu u inozemstvu (sl. 16). I radnici »zanimanja uskog profila« na radu u inozemstvu imaju gotovo tri puta veći osobni dohodak od ponuđenog u zemlji (297%). Treba imati u vidu da ovi radnici u inozem-

¹⁴ Vidi »Upute za popunjavanje prijave potrebe za radnikom (sa izvodom iz nomenklature zanimanja)«, Republički zavod za zapošljavanje Zagreb, 1969. U navedenom broju nisu zanimanja profila »magistar«, a dopisano je 9 zanimanja za slobodna radna mjesta zanimanja kojih nije bilo u »Uputama«.

¹⁵ Izračunato na taj način da je minimalni i maksimalni osobni dohodak za svako zanimanje podijeljen s 2 i pomnožen s brojem slobodnih radnih mjesta za dotično zanimanje.

stvu pretežno rade na mnogo težim radnim mjestima od onih koja im se nude u zemlji. Razlika u visini osobnih dohodaka najmanja je kod kvalificiranih i visokokvalificiranih radnika (zanimanja širokog profila). Oni u inozemstvu imaju nešto preko dva puta veće osobne dohotke od onih koje im nude radne organizacije u SR Hrvatskoj (228%). Iako ovi radnici i u inozemstvu znatno više zarađuju od onih sa srednjom stručnom spremom, njima se i u zemlji nude, proporcionalno školskoj spremi, veći osobni dohoci, pa iz toga proizlazi da i u SR Hrvatskoj postoji veća potražnja za kvalificiranom i visokokvalificiranom radnom snagom, a posebno za pojedinim deficitarnim zanimanjima (vidi prilog 37).

Tab. 5: Prosječne visine zarada u inozemstvu radnika iz SR Hrvatske pojedinih profila zanimanja u usporedbi s ponudom osobnog dohotka radnih organizacija koje su krajem 1970. g. za radnike u inozemstvu objavile slobodna radna mjesta

Tab. 5: Average pay earned abroad by workers from Croatia in individual types of job, in comparison with the pay levels offered for vacant jobs to emigrant workers by Croatian work organizations at the end of 1970

Tab. 5: Durchschnittslöhne (im Auslande) der Arbeiter aus der SR Kroatien einzelner Berufsprofile im Vergleich mit dem Lohnangebot der Arbeitsorganisationen, die Ende 1970 freie Arbeitsplätze für Arbeiter im Ausland veröffentlicht haben

Profil zanimanja	Prosječna visina osobnog dohotka		
	Nude radne organizacije	Imaju radnici zaposleni u inozemstvu	
	din	din	Ponuda = 100
Usko (NKV, PKV i NSS)	1 002	2 978	297
Široko (KV i VKV)	1 586	3 616	228
Tehničar i sl. (SSS)	1 419	3 268	230
Inženjer i srodna (VŠSS)	1 549	4 639	299
Dipl. inženjer i srodna (VSS)	1 742	4 873	280
UKUPNO	1 435	3 301	230

Uz vrlo mali broj (svega 12) slobodnih radnih mjesta, radne organizacije nude i stan. To je uglavnom za »zanimanja profila diplomirani inženjer«. Većem broju radnika nudi se samački smještaj i to pretežno za građevinske radnike na radilištima ili u domovima za mlade radnike. Vrlo mali broj radnih organizacija spreman je radnicima koji dnevno putuju na mjesto rada snositi putne troškove u cijelosti ili djelomično.

Postoje vrlo velike regionalne razlike u broju i strukturi ponuđenih slobodnih radnih mjesta (prilog 38). U 5 do 20 zavoda za zapošljavanje nije prikupljeno i ponuđeno ni jedno slobodno radno mjesto (Bjelovar, Varaždin, Gospić, Zadar i Dubrovnik). Od svih slobodnih radnih mjesta za Zavod za zapošljavanje Zagreb otpada 63,8%, a i ona su u 88,4% slučajeva bila na teritoriju općine Zagreb, dok je u ostalih 13 općina zagrebačkog zavoda za zapošljavanje bilo ponuđeno samo 11,6% slobodnih radnih mjesta.

Na području zagrebačkog zavoda za zapošljavanje je i najviše radnih organizacija koje su ponudile slobodna radna mjesta (106).

Nakon Zagreba, po broju ponuđenih slobodnih radnih mjesta dolazi Zavod za zapošljavanje Rijeka u kojem je 27 radnih organizacija ponudilo 1 306 radnih mjesta, a zatim Slavonski Brod (954 radna mjesta u 6 radnih organizacija) i Split (731 radno mjesto u 7 radnih organizacija). U Rijeci su pretežno potrebni radnici zanimanja »širokog profila« (pretežno brodograđevni i građevinski radnici). Slavonski Brod treba gotovo isključivo radnike zanimanja »širokog profila« (pretežno metalce za poduzeće »Đuro Đaković«, te metalce i stolare za poduzeće »Oriolik«). U Splitu je potražnja osobito za radnicima u građevinarstvu, djelomično i za nekvalificirane ili priučene građevinske radnike.

Kvalificiranim i visokokvalificiranim radnicima ponuđeno je 65,0% slobodnih radnih mjesta, odnosno, uključujući i šofere 67,0% (prilog 39). Nekvalificiranim i polukvalificiranim radnicima bilo je ponuđeno ukupno 22,7% svih slobodnih radnih mjesta. Više je bilo slobodnih radnih mjesta za zanimanja s fakultetskom spremom nego onih sa srednjom ili višom školom zajedno.

U čitavoj Hrvatskoj gotovo je podjednako bilo slobodnih radnih mjesta u industriji (39,5%) i građevinarstvu (35,9%), a znatno manje u saobraćaju (8,4%), trgovini i ugostiteljstvu (4,7%) i zanatstvu (6,1% — prilog 40).

Prihvatanje slobodnih radnih mjesta

Zavodi za zapošljavanje koji su na svojem području prikupili i ponudili slobodna radna mjesta za radnike u inozemstvu trebali su početkom veljače 1971. g. obavijestiti Republički zavod za zapošljavanje u Zagrebu o tome koliko i koja su slobodna radna mjesta popunjena radnicima iz inozemstva do kraja siječnja 1971. g., odnosno koliko je do kraja siječnja 1971. dogovoreno da će se realizirati u 1971. godini. Rezultat je slijedeći:

- U zavodima: Karlovcu, Osijeku i Rijeci nitko nije zaposlio niti dogovorio zaposlenje;
- u Virovitici nitko se nije zaposlio, a dva su radnika dogovorila zaposlenje za 1971. g.;
- u Puli se zaposlio 1, a u Vinkovcima 2 povratnika;
- u Splitu se zaposlilo 75, a dogovorilo se za zaposlenje za 1971. g. 156 radnika;
- u Vukovaru se zaposlilo 16, a dogovorilo zaposlenje za 1971. g. 7 radnika;
- iz Zavoda za zapošljavanje Križevci, Kutina, Sisak, Slavenska Požega i Sibenik nisu došli odgovori o popunjenim slobodnim radnim mjestima radnicima iz inozemstva;
- u Zavodu za zapošljavanje Zagreb zbog obimnosti posla nisu prikupljeni podaci kod radnih organizacija o realizaciji ponude slobodnih radnih mjesta. Od oko 300 vanjskih migranata koji su u zavodu tražili zaposlenje, oko 40 radnika je prihvatilo zaposlenje, a oko 100 su dogovorili zaposlenje u toku 1971. g.

Iz svega proizlazi da je vrlo mali broj vanjskih migranata prihvatio ponuđena slobodna radna mjesta u radnim organizacijama SR Hrvatske krajem

1970. i početkom 1971. g. Prema prikupljenim podacima zaposlilo se oko 135 radnika, a oko 260 dogovorilo je zaposlenje u 1971. g. To znači da je popunjeno tek nešto više od 1% slobodnih radnih mjesta, odnosno dogovoreno je još oko 2%.

Značajna je obavijest dobivena iz Zavoda za zapošljavanje Rijeka. U brodogradilištu »3. maj« smatraju da je dolazak radnika koji rade u inozemstvu za vrijeme praznika 1970/71. g. imao za posljedicu da je ovu radnu organizaciju napustilo oko 15 odličnih brodomontera i elektrovarilaca. Oni su posredstvom vanjskih migranata, koji su došli na odmor, otišli na rad u inozemstvo.

Treba se podsjetiti da je prilikom anketiranja 2,6% migranata izjavilo da se neće vratiti na rad u inozemstvo (prilog 20). Osim toga 1,4% su rekli da ne znaju da li će ići natrag na rad u inozemstvo. Ako se kao sigurni povratnici uzmu samo oni koji posve sigurno neće više ići na rad u inozemstvo (2,6%), proizlazi da je od procijenjenog broja od 170 000 vanjskih migranata, koji su praznike na prijelazu 1970. u 1971. g. proveli u SR Hrvatskoj, oko 4 500 ostalo u SR Hrvatskoj. Prema namjerama onih koji su ostali, može se zaključiti da se žele zaposliti u društvenom sektoru privrede 48,5%, tj. oko 2 200 povratnika. To znači da se pored onih koji su se zaposlili posredstvom zavoda za zapošljavanje do 31. 1. 1971. g. veći broj zaposlio nakon 31. 1. 1971. g. ili bez posredovanja, odnosno evidentiranja zavoda za zapošljavanje, odnosno, može se pretpostaviti da znatan dio njih nije se uspio zaposliti, pa postoji vjerojatnost da se zbog toga poneko ponovo vratio na rad u inozemstvo.

Zaključci

1. Istraživanje na području problematike vanjskih migracija radne snage iz SR Hrvatske, koje je izvršeno krajem 1970. i početkom 1971. g. imalo je za cilj da se utvrdi pod kakvim se uvjetima može očekivati znatnije vraćanje radnika iz SR Hrvatske zaposlenih u inozemstvu i kakve mogućnosti pružaju radne organizacije u SR Hrvatskoj za prihvaćanje vanjskih migranata.

2. Anketirano je 6 648 vanjskih migranata, koji dobro reprezentiraju populaciju od oko 65% svih vanjskih migranata koji su praznike na prijelazu 1970. u 1971. g. provodili u mjestima stalnog boravka. Time su dobiveni vrlo korisni podaci o spolnoj, dobnoj, obiteljskoj i profesionalnoj strukturi, zaposlenosti i aktivnostima prije odlaska, motivima zaposlenja u inozemstvu, zemljama rada, godini odlaska, uvjetima rada u inozemstvu i drugim pokazateljima koji karakteriziraju vanjske migrante radne snage u pojedinim regijama SR Hrvatske.

3. Radnici u inozemstvu u prosjeku zarađuju preko 2,5% puta više od prosječnih osobnih dohodaka zaposlenih u SR Hrvatskoj, a uštede vrlo malim dijelom troše u poboljšanje ili osiguranje privrednih aktivnosti.

4. Najveći dio ušteđevina ulaže se za poboljšanje uvjeta stanovanja, a građevinska aktivnost nerijetko je na neadekvatnim lokacijama. Znatna se sredstva i neracionalno ulažu.

5. Zapošljavanjem u inozemstvu pospješeno je nužno preseljavanje stanovništva u SR Hrvatskoj iz seoskih u gradska naselja, te prijelaz viška seoskog stanovništva iz poljoprivrednih u nepoljoprivredne djelatnosti. Međutim, dok vanjski migranti ulaganjem vlastitih ušteđevina osiguravaju stanovanje

u gradskim naseljima, uključivanje u privredne aktivnosti gradskih središta jako je teško.

6. Jedan mali dio vanjskih migranata ne namjerava se vratiti u zemlju (3,5%), a približno isti dio provest će na radu u inozemstvu sve do kraja aktivne dobi. Od ostalih gotovo 1/3 namjerava ostati na radu u inozemstvu do 1 godinu, a 1/2 anketiranih misle da će im za ostvarenje ciljeva rada u inozemstvu biti nužno ostati između 1 do 10 godina.

7. Iako vanjski migranti zaposlenjem u zemlji očekuju osobne dohotke koji su skoro upola manji od onih koje imaju na radu u inozemstvu, oni su još uvijek gotovo za 50% veći od prosječnih osobnih dohodaka zaposlenih u SR Hrvatskoj.

8. Uz slobodna radna mjesta koja su krajem 1970. g. ponuđena radnicima zaposlenim u inozemstvu, nuđen je osobni dohodak koji je znatno niži od onog koji radnici uvjetuju za povratak i zaposlenje u zemlji. To je osnovni razlog da je relativno mali broj vanjskih migranata prihvatio zaposlenje u zemlji.

9. U sadašnjim uvjetima za očekivanje je da će se u inozemstvu sve više zapošljavati radnici koji su potrebni privredi SR Hrvatske i da će zbog toga ona dolaziti u sve veće poteškoće koje mogu dovoditi u opasnost opći društveno-gospodarski napredak.

10. Nacrt društvenog plana razvoja SR Hrvatske predviđa da će se, uz prosječnu stopu porasta broja zaposlenih od 2,8% u Hrvatskoj moći povećati broj zaposlenih od 1971. do 1975. g. za 143 000.¹⁶ Ako se tome pribroji 125 000 radnih mjesta koja će biti slobodna zbog odliva iz zaposlenosti, proizlazi da bi se ukupan broj novozaposlenih u tom razdoblju povećao za 260 000.

Predviđa se da će priliv školovanog kadra u tom razdoblju iznositi oko 190 000, a zajedno sa stručnim radnicima koji se vode kao nezaposleni, oko 200 000. To znači da će biti samo oko 68 000 slobodnih radnih mjesta na kojima bi se u slijedećih 5 godina mogli zaposliti povratnici s rada u inozemstvu, odnosno godišnje u prosjeku samo 13 600 slobodnih radnih mjesta. Očekuje se da će se jedan dio tih slobodnih radnih mjesta popuniti viškom poljoprivrednog stanovništva i iz kontigenta sada nezaposlenih nekvalificiranih radnika, pa iz te činjenice proizlazi da će pri predviđenoj stopi rasta zaposlenosti postojati skromne mogućnosti za zapošljavanje povratnika.

Od oko 170 000 vanjskih migranata iz Hrvatske koji su praznike 1970/71. proveli u zemlji, 3/4, odnosno oko 126 000 žele se u razdoblju do 3 godine vratiti s rada u inozemstvu. Uz predviđeno godišnje povećanje broja zaposlenih proizlazi da bi pod najoptimalnijim uvjetima povratak sa zaposlenjem u zemlji mogli ostvariti u slijedeće 3 godine samo oko 40 000 vanjskih migranata, odnosno svega 32,6% od onih koji to žele.

11. Planirani razvoj zaposlenosti predstavlja donju granicu povećanja broja zaposlenih u SR Hrvatskoj u narednom petogodišnjem razdoblju. Očito je da će se morati pronaći načini većeg porasta zaposlenosti, ali bez štete za optimalne efekte u privređivanju. Mogućnosti postoje u poticanju ubrzanijeg razvoja deficitarnih, a radno intenzivnih aktivnosti kao što je sitna industrija,

¹⁶ Nacrt društvenog plana razvoja SR Hrvatske za razdoblje od 1971.—1975. g. Republički zavod za planiranje, Zagreb, travanj 1971., Drugi dio, str. 38—42.

proizvodno i uslužno zanatstvo u privatnom ili društvenom sektoru i sl. Veća zaposlenost od predviđene može se ostvariti i intenzivnijim razvojem privredivanja na osnovi ličnog rada u različitim uslužnim djelatnostima, a osobito u turizmu (posebno pansionskom), ugostiteljstvu, raznim servisima i sl. Porast zaposlenosti poticao bi se i carinskim olakšicama pri uvozu sredstava za rad, realiziranjem prijedloga SIV-a o mogućnostima ulaganja deviznih uštedevina vanjskih migranata u društveni sektor privrede, liberalnijim korišćenjem deviznih uštedevina, promjenama u deviznom i vanjskotrgovinskom režimu, privlačenjem inozemnog kapitala i drugim mjerama kojima bi radnici u inozemstvu bili stimulirani da uštedevine unose u zemlju i da se njima utječe na ubrzaniji privredni razvitak.

Veća zaposlenost od predviđene mogla bi se postići i zapošljavanjem dijela radnika sa skraćenim radnim vremenom, a posebno žena-majki.

Na kretanje zaposlenosti povoljno bi utjecali poboljšanje i stabilizacija poljoprivredne proizvodnje, kao i stabilizacija tržišta i cijena poljoprivrednih proizvoda.

Računajući s učincima ovih dodatnih mogućnosti, zaposlenost bi mogla rasti po stopi od 3,6—4%. Tada bi se ukupan broj zaposlenih povećao u sljedećem petogodišnjem razdoblju za 180 000—200 000, odnosno uključujući i slobodna radna mjesta zbog privrednog odliva zaposlenih, postojala bi mogućnost za zaposlenje oko 325 000 novih radnika. Tada bi se moglo zaposliti i oko 80 000 radnika koji su sada na privremenom radu u inozemstvu. Time bi se sadašnji broj vanjskih migranata smanjio, a istodobno bi uslijedili svi pozitivni učinci »kružnog toka« vanjskih migracija.

12. Taj optimalniji razvoj zapošljavanja u SR Hrvatskoj može se očekivati samo uz uvjete ostvarenja navedenih sistemskih i drugih mjera, te uz poboljšanje općih privrednih i društvenih kretanja i njihovu stabilizaciju. U prvoj polovici 1971. g., unatoč visoke stope porasta proizvodnje (11%), porasta društvenog proizvoda (9%) i porasta zapošljavanja (4%), nastavljaju se nepovoljna privredna kretanja iz 1970. g.: porast cijena, povećanje platnog deficita, nelikvidnost i drugo. Sigurno je da ovakva kretanja imaju nepovoljan odraz na povratak radnika koji su na radu u inozemstvu. Privredne poteškoće će se prenositi i na 1972. g., pa se može očekivati da će se i u 1972. g. relativno mali broj vanjskih migranata zaposliti u zemlji.

13. Pored mogućnosti za povratak radnika zaposlenih u inozemstvu koje se pružaju otvaranjem radnih mjesta, veliko značenje mogu imati i različite posredne mjere, kao što su povećanje osobnih dohodaka stručnih radnika, čiji je doprinos odlučujući za intenzivniji gospodarski i društveni razvoj, odobravanje povoljnijih kredita na osnovi devizne štednje za izgradnju stambenog i poslovnog prostora, carinske olakšice kod uvoza privrednog inventara koji bi se koristio za otvaranje zanatskih i uslužnih radionica, odnosno u poljoprivrednom gospodarstvu, kod uvoza predmeta za domaćinstvo kada se radnik vraća na stalan boravak u zemlju i sl. Za jedan dio radnika važno je i priznavanje stručne spreme stečene za vrijeme boravka na radu u inozemstvu.

14. Od osobite je važnosti sinhronizirano pružanje usluga vanjskim migrantima za omogućavanje i stimuliranje povratka. Radnike je potrebno informirati, savjetovati i organizirano usluživati za uporedno rješenje uvjeta stanovanja (gradilišta, građevinske dozvole i nacrti, krediti za stambenu izgrad-

nju, kupnja stana ili kuće i sl.) i uvjeta zaposlenja (odgovarajuće radno mjesto u društvenom sektoru, podaci o mogućnostima otvaranja i pomoć u izgradnji i opremi privatne radnje i sl.).

Treba utvrditi mogućnosti da se, ili proširenjem djelatnosti nekih postojećih društvenih službi ili formiranjem novih stvore uvjeti u pojedinim emigracijskim regijama za pružanje praktičnih kompleksnih usluga radnicima u inozemstvu, kako bi se na taj način stimulirao njihov povratak i uključivanje u svrsishodan privredni i društveni život zemlje.

15. Pored svih mjera koje je nužno poduzimati u zemlji, treba stalno pratiti i mjere koje u vezi sa zapošljavanjem stranih radnika poduzimaju zemlje imigracije.

Ivo Baučić and Živko Maravić

CONDITIONS FOR RETURN OF CROATIEN EMIGRANT WORKERS AND PROSPECTS FOR THEIR EMPLOYMENT

Summary

By the end of 1970 the number of Yugoslav workers employed in foreign countries had reached about 650,000. 40% of this total come from Croatia, although Croatia accounts for only 21,6% of Yugoslavia's total population. Together with about 70,000 workers from Croatia who have emigrated overseas over the past ten years there are at present about 330,000 workers from Croatia in employment abroad. In proportion to the country's total population (4,422,564 on 31 March, 1971) this gives Croatia an external migration rate of 7.5%, — the highest in Europe.

Of the total number of Croatian people employed either at home or abroad at the end of 1970 (1,150,482 — excluding private farmers) 22.3% were emigrant workers.

While the total number of emigrant workers from Croatia continues increasing, the number of returning emigrant workers remains negligible. Before emigrating, many of the workers had jobs, or could have easily found employment, in Croatia. In individual Croatian industries and regions there are considerable shortages of man-power, especially of certain types of skilled worker.

Workers from Croatia were the first to begin emigrating from Yugoslavia after the war, and many of them have thus been abroad for a considerable time now. Many have become assimilated or have married a citizen of the respective foreign country; a fair number have emigrated to overseas countries; and many have become permanent emigrants.

For these and many other reasons it was felt necessary to organize an investigation in order to find out under what conditions emigrant workers from Croatia would accept employment in Yugoslavia and what employment prospects are offered to emigrant workers by Croatian work organizations. The investigation formed only a part of a current detailed study of the problems of the external labour migration which is to provide a basis for the adoption of measures which could help to improve the present unfavourable features of labour emigration from Croatia.

The most important task which had to be carried out in connection with the investigation was a direct enquiry among emigrant workers from Croatia in their respective places of permanent residence. Of about 170,000 workers who came from different European countries to spend the 1970/71 Christmas and New Year holidays in their places of residence in Croatia the enquiry covered a total of 6,648 or 4%. The enquiry was carried out according to the system of stratified sample and with particular regard to (a) the number of workers from individual communes, (b) the proportion of workers from individual types of settlement within a commune, and (c) the proportions in which the individual settlements or parts of settlements in which the enquiry was carried out are representative of the respective communes as a whole.

The enquiry, which was organized by the Croatian employment authorities and the Institute for Geography of Zagreb University, was carried out from 26 December, 1970 till 5 January, 1971.

In interpreting the results obtained by the enquiry one should bear in mind that the interviewed workers cannot be regarded as representative of the entire population of emigrant workers from Croatia, or even of the Croatian workers employed in European countries. For it is certain that about 35% of the emigrant workers who did not spend the holidays in Yugoslavia differ considerably from those who did.

The second important task of the investigation was to collect data on vacant jobs in Croatian work organizations. These data were collected by the Croatian employment bureaus. Altogether 212 work organizations in Croatia expressed readiness to employ a total of 12,396 emigrant workers. The emigrant workers who were spending the holidays in Yugoslavia were informed of the vacant jobs through the regular employment columns in the daily and weekly local press.

This publication deals with the results of a joint investigation which was carried out by the Department of Migration Studies of the Institute of Geography University of Zagreb and the Republican Institute for Employment, Zagreb, in co-operation with the Croatian employment bureaus. The project was financed by the Republican Institute for Employment in Zagreb.

The results of the investigation are presented in 5 tables in the text and 40 tables in the supplement, and illustrated by 18 drawings and maps.

The investigation produced highly useful information regarding the structure of emigrant workers, the motives which led them to take employment abroad, the workers' earnings, spending of savings and plans for the future, the conditions under which they would be willing to return and accept jobs in Yugoslavia, etc. The data in the enclosed tables were supplied by the Croatian employment bureaus. A map showing the areas of the individual employment bureaus is attached to this publication.

Of the wealth of data obtained by the investigation the following should be pointed out as the most important:

Unemployment in Yugoslavia is not the fundamental reason for labour emigration, because only a quarter of the workers from Croatia were unemployed before emigrating (Supplement 9, Fig. 6), and only about one third stated that they had emigrated because this offered them the chance to obtain employment (Suppl. 11). More than one half of the total number of emigrant workers from Croatia quitted their jobs with domestic work organizations be-

fore emigrating. A comparison of the data on technical skills (Suppl. 8, Fig. 5) will show that it is chiefly skilled workers who gave up their jobs in Croatia's economy before emigrating.

11.7% of the married emigrant workers live abroad with their families (Table II). Of the total number of married workers 26.7% live abroad with their wives or husbands, while the children are in Croatia. More than one half of the interviewed workers have relatives abroad (Suppl. 14).

A considerable proportion of the emigrant workers who have taken up foreign employment for the first time believe that for their current jobs they ought to have higher qualifications than they actually possess (Suppl. 16, Fig. 10). Equally, most of the workers who had jobs before emigrating consider that they are doing more highly skilled work abroad than they did at home.

The bulk of the emigrant workers were prompted to emigrate by a desire to solve their housing problems with money saved from employment abroad. The reconstruction of building of a house and the purchase of a flat were indicated by 38.2% of the interviewed workers as their motive for taking up employment abroad. Emigrant workers have so far spend most of their savings on improving their housing conditions (Suppl. 23, Fig. 14), and this is also the main objective of their future investments (Suppl. 25). As a rule, emigrant workers build large houses, chiefly because the construction of a house is one of the few possibilities for the investment of savings in durable goods in Yugoslavia. The new houses are often uneconomic, their construction being motivated by reasons of social prestige, and they are practically always erected on highly unsuitable sites.

8.2% of the emigrant workers have invested their savings in improving farm production (purchase of land or farm machinery, construction of farm buildings), and 10.7% intend to use their savings for the same purpose. This is much less than is the percentage of private farmers in the total number of emigrant workers (Suppl. 9). Only one part of the emigrant workers who were previously engaged in private farming have taken up foreign employment in order to be able to reconstruct or develop their farms; others regard foreign employment as only a transitional stage for switching from farming to a non-agricultural activity, or for moving from a rural to an urban settlement. Along with much useful investment in the improvement of agricultural production, there are also frequent cases of an uneconomic introduction of farm mechanization.

Employment in foreign countries has a promoting effect on the internal migration of the population, especially from rural areas to urban centres. However, the rate at which emigrant workers move to urban agglomeration exceeds the existing possibilities for the absorption of the arriving families in the economic activities of urban centres. This often makes it necessary for one or several active members of the arriving families to take up jobs abroad even after settling in urban centres.

Although workers who want to invest their savings in starting a private business (various crafts, road haulage, taxi and catering services, etc.) form a comparatively small proportion (3.4%; Suppl. 25), this is still an indication that even in the present unfavourable conditions for private enterprise in Yugoslavia emigrant workers are interested in investing their savings in produc-

tive projects. There can be no doubt that adoption of suitable measures, which would encourage investment of savings in such projects, would greatly promote the return of emigrant workers and help gradually to reduce their total number.

Higher earnings — regardless whether explicitly indicated as the basic for emigration (Suppl. 11), or only assumed as a concealed motive of the emigrant workers who were employed, or could have found employment, in Yugoslavia — are no doubt the greatest incentive both for taking up foreign employment and for prolonged staying abroad (Suppl. 10, Fig. 11). The interviewed emigrant workers' not monthly earnings at the end of 1970 averaged 3,300 dinars (264 U.S. dollars), — i.e. 264% more than the average monthly earnings of employed persons in Croatia in 1970.

The differences between the earnings of workers with different technical qualifications are comparatively small (Table III, Fig. 12): the wages of unskilled workers are only 12—14% lower than the average earnings. Characteristically, semi-skilled emigrant workers earn the same as do workers with secondary education. This is due to the fact that semi-skilled workers are employed abroad on heavy jobs which are comparatively well paid, whereas workers with secondary education find it difficult to obtain jobs suited to their qualifications, and thus accept those which require lower skills.

Of the total number of emigrant workers from Croatia who spent the 1970/71 Christmas and New Year holidays in Croatia 2.6% were not returning into foreign employment, and another 1.5% stated that they did not know whether they would return abroad (Suppl. 20). Since a visit to the home country during the holidays provides the best opportunity for giving up foreign employment, it seems obvious that only a comparatively small proportion of the emigrant workers are going to make use of it. Those who stay in Yugoslavia because they have achieved the objectives of their foreign employment form a comparatively small proportion and consist preponderantly of private farmers who needed money for the development of their farms (Suppl. 33). The bulk of those who stay in Yugoslavia do so because they are dissatisfied with the living and work conditions abroad or because they find it difficult to live separated from their families.

As a rule it is the most energetic and most enterprising members of the active population who take up employment abroad, while those who return home are chiefly persons of low adaptability. More than a quarter of these are not going to take up employment after returning home (housewives and pensioners; Suppl. 34). While the number of new emigrant workers of great ability and good qualification structure is growing, that of returning emigrant workers is very small and marked by an unfavourable qualification structure.

As regards plans about returning to Yugoslavia, emigrant workers from Croatia can be divided into three large groups: one group know precisely or approximately when they will return or when they would like to return (75.8%, Suppl. 27, Fig. 15); one group either do not know when they will return, or they make their return dependent on »suitable« jobs (16.1%); the third group intend to spend the rest of their active lives in foreign employment (8.1%).

All emigrant workers who want to go into employment after returning to Yugoslavia regard the level of personal income as the most important condition (Suppl. 31, Fig. 16). They expect an average pay of 1,820 dinars a month

(145 U.S. dollars). This is 44.9% less than their average monthly earnings abroad, but at the same time is 45.2% more than was the average pay of employed people in Croatia in 1970. Besides, it should be borne in mind that due to the devaluation of the dinar in January 1971 and the inflationary trends in Yugoslavia in the first half of 1971, emigrant workers would in mid-1971 demand much higher wages than were those at which they were willing to accept jobs in Yugoslavia in early 1971.

For 12,396 vacant jobs in Croatian work organizations emigrant workers were offered an average monthly pay of 1,435 dinars (115 U.S. dollars), — i.e. 21.2% less than the level of pay at which they would have been willing to take up employment at home. This is the main reason why by the end of February 1971 only 135 emigrant workers had accepted the offered jobs, and another 260 agreed to accept employment later on in the year.

All this indicates that the return of emigrant workers can be ensured only by introducing changes in the country's economic and social system (tariff rates, foreign exchange and foreign trade regimes, banking system, taxation, attitude to private enterprise and foreign capital, etc.).

It is also highly important to offer emigrant workers organized assistance, which will ensure a rational investment of their savings, and at the same time help them to settle their housing and employment problems in Yugoslavia. Only suitable changes in the system and the provision of practical assistance can ensure that emigrant workers become a factor speeding up the country's economic development.

Ivo Baučić und Živko Maravić

DIE BEDINGUNGEN ZUR RÜCKKEHR UND BESCHÄFTIGUNGSMÖGLICHKEITEN FÜR DIE IM AUSLANDE BESCHÄFTIGTEN ARBEITER AUS DER SOZIALISTISCHEN REPUBLIK KROATIEN

Zusammenfassung

Am Ende des Jahres 1970. waren in den europäischen Ländern rund 650 000 Arbeiter aus Jugoslawien beschäftigt. Davon bilden die Arbeiter aus Kroatien 40%, wenn auch die Zahl der Einwohnerschaft Kroatiens nur 21% der Gesamteinwohner Jugoslawiens ausmacht. Die 70 000 Arbeiter, die die letzten Jahre in überseeische Länder abgewandert sind eingerechnet, sind 330 000 Arbeiter aus Kroatien im Ausland beschäftigt. Kroatiens Rate der Abwanderungen ins Ausland beträgt 7,5 (die Zahl der Einwohner an 31. 3. 1971. 4 442 564) und ist demnach die höchste in Europa.

Von der Gesamtzahl der im In- und Ausland Beschäftigten (ausserhalb der individuellen Landwirtschaft betrug die Zahl der Beschäftigten in Kroatien im Dezember 1970. 1 150 482) waren 22,3% der Arbeiter aus Kroatien in fremden Ländern beschäftigt.

Die Gesamtzahl der im Ausland beschäftigten Arbeiter aus der SR Kroatien ist im unaufhaltsamen Aufstieg begriffen und die Zahl der Rückkehrer ist unbedeutend. Unter denen, die ins Ausland zur Arbeit abwandern, ist eine grosse Zahl solcher, die im Lande beschäftigt waren oder solcher, die in der SR Kroatien leicht Arbeit gefunden hätten. In manchen Wirtschaftszweigen und Gebieten der SR Kroatien wird der Mangel an Arbeitskräften, insbesondere an Facharbeitern bestimmter Berufe, schwer empfunden.

Die Arbeiter aus Kroatien haben zu den ersten aus Jugoslawien gehört, die sich nach dem Kriege in den Prozess der Abwanderungen ins Ausland eingefügt haben, und ein grosser Anteil hält sich schon mehrere Jahre in fremden Ländern auf. Viele haben sich schon assimiliert und haben Ehen mit Staatsbürgern der sie beschäftigenden Länder geschlossen. Eine bedeutende Anzahl ist aus europäischen in Überseeländer übersiedelt und viele sind aus Migranten zu Emigranten geworden.

Aus diesen und vielen anderen Gründen war es notwendig zu prüfen, unter welchen Bedingungen die im Ausland beschäftigten Arbeiter aus der SR Kroatien im Lande eine Beschäftigung ergreifen würden und welche Beschäftigungsmöglichkeiten die Arbeitsorganisationen in der SR Kroatien anzubieten vermögen. Diese Forschungsarbeit ist nur ein Teil des komplexen Studiums der Problematik der Arbeitskräfteabwanderung. Ihr Zweck ist die Grundlage für Massnahmen, die die jetzigen ungünstigen Merkmale der Beschäftigung der Arbeiter aus der SR Kroatien verbessern könnten.

Die wichtigste Aufgabe im Rahmen dieser Forschung war die unmittelbare Umfrage der auswärtigen Migranten aus der SR Kroatien in ihren ständigen Aufenthaltsorten. Von 170 000 Arbeitern, die während der Weihnachts- und Neujahrsferien 1970/71 aus verschiedenen europäischen Ländern in ihre ständigen Aufenthaltsorte in der SR Kroatien kamen, wurden, 4% d. h. insgesamt 6 648 Arbeiter enquetiert. Die Umfrage wurde nach dem System des stratifizierten Musters durchgeführt und zwar mit Rücksicht aus: a) die Zahl der Arbeiter aus einzelnen Gemeinden in europäischen Ländern, b) der Anteil der Arbeiter aus einzelnen Ansiedlungstypen innerhalb der Gemeinde und c) die Repräsentation der Ansiedlung oder der Ansiedlungsteile, in welchen die Umfrage für die ganze Gemeinde stattfand.

Die Umfrage wurde zwischen dem 26. 12. 1970 und dem 5. 1. 1971 in der Organisation des Arbeitsvermittlungsdienstes in der SR Kroatien und dem geographischen Institut der Universität Zagreb durchgeführt.

Bei dem Interpretieren der Umfrageresultate muss man im Auge behalten, dass die befragten Arbeiter nicht die gesamten Abwanderer aus der SR Kroatien representieren können, ja nicht einmal alle jene, die in europäischen Ländern arbeiten. Es ist sicher, dass über 35% der Abwanderer, die den Urlaub nicht im Lande ihrer Abstammung verbrachten, sich bedeutend von jenen, die es getan haben, unterscheiden.

Die zweite wichtige Aufgabe im Rahmen dieser Forschungsarbeit besteht im Einsammeln der Angaben von freien Arbeitsplätzen in den Arbeitsorganisationen der SR Kroatien.

Das Zusammenfassen dieser Angaben führte der Arbeitsvermittlungsdienst der SR Kroatien durch. Insgesamt 212 Arbeitsorganisationen der SR Kroatien erklärten sich bereit, 12 396 Arbeiter, die augenblicklich im Ausland arbeiten, zu beschäftigen. Die Arbeiter, die Feiertage im Lande verbrachten, wurden durch die regelmässigen Rubriken in den Tages- und Wochenzeitungen über die freien Arbeitsplätze informiert.

In dieser Publikation sind die Ergebnisse gemeinsamer Forschungsarbeit der Migrationsabteilung des geographischen Institutes der Universität Zagreb und des Republikanischen Arbeitsamtes Zagreb in Zusammenarbeit mit dem gesamten Arbeitsvermittlungsdienst der SR Kroatien bearbeitet. Die Arbeit wurde vom Republikanischen Arbeitsamt Zagreb finanziert.

Alle Ergebnisse dieser Forschung sind auf 5 Tabellen im fortlaufendem Texte und auf 40 Tabellen in der Beilage dargestellt und durch 18 Zeichnungen und Karten illustriert.

Die Forschung ergab sehr nützliche Ergebnisse über die Struktur der Abwanderung, die Motive der Beschäftigung im Auslande, der Verwendung der Ersparnisse, über die Zukunftspläne und über die Bedingungen, unter welchen die Imigranten zurückkehren und sich im Lande beschäftigen würden, u. s. w. Die Angaben in den beigelegten Tabellen sind von den Arbeitsämtern gegeben; die Karte der Arbeitsämter befindet sich am Ende der Publikation.

Unter den vielen, durch diese Forschung erzielten Angaben, haben wir die bedeutendsten hervor:

Die Arbeitslosigkeit im Lande ist nicht die Grundursache der Beschäftigung im Auslande, da nur 1/4 der Arbeiter der SR Kroatien vor der Abwanderung ins Ausland arbeitslos war (Beilage 9, Abb. 6), etwa über 1/3 erklärten,

dass sie zur Abwanderung die Beschäftigungsmöglichkeit bewogen hat (Beilage 11). Mehr als die Hälfte der Abwanderer aus der SR Kroatien verliessen vor ihrem Abgang Arbeitsorganisationen im Lande. Aus dem Vergleich der fachlichen Ausbildungsstufen (Beilage 8, Abb. 5) kann man den Schluss ziehen, dass hauptsächlich höher qualifizierte Arbeiter ihre Arbeitsplätze in der Wirtschaft der SR Kroatien verliessen.

11,7% aller verheirateter Migranten leben mit ihrer Familie im Ausland (Tab. II). Von der Gesamtzahl der verheirateten Migranten leben im Ausland 26,7% mit ihrem Ehepartner, während die Kinder in Kroatien verblieben. Mehr als die Hälfte der Abgewanderten haben Verwandte im Ausland (Beilage 14).

Die Mehrzahl der Abgewanderten, die im Ausland zum ersten Mal beschäftigt sind, meinen, dass sie für den ihnen zugeteilten Arbeitsplatz eine bessere Fachausbildung brauchten (Beilage 16, Abb. 10). Ebenso erachten die meisten von denen, die vor ihrem Abgang ins Ausland in Kroatien beschäftigt waren, dass sie im Ausland eine fachlichere Arbeit ausüben als das Lande der Fall war.

Der Wunsch, mit den Lohnersparnissen ihr Wohnungsproblem zu lösen, hat den Grossteil der Arbeiter zur Arbeit im Ausland bewogen. Den Anbau oder den Ausbau eines Hauses, ferner den Ankauf einer Wohnung haben 38,2% der Befragten als Motiv ihrer Abwanderung ins Ausland angeführt (Beilage 11). Die Imigranten haben die meisten Mittel (Beilage 23, Abb. 14) zur Verbesserung ihres Wohnungsstandes verwandt, und das ist auch der Zweck ihres ferneren Sparens (Beilage 25). Die Abwanderer bauen gewöhnlich grosse Häuser, denn meistens soll damit zum Ausdruck gebracht werden, die Ersparnisse in dauernd bleibendes Gut angelegt zu haben. Oft werden die Häuser aus sozialen Prestige Gründen auch recht unrationell gebaut, in der Regel auf vielfach ungünstigem Terrain.

Zur Aufbesserung der landwirtschaftlichen Erzeugnisse (Ankauf von Gründen oder Maschinen und Bau von Wirtschafts- und anderen Gebäuden) haben 8,2% der Migranten ihre Ersparnisse angelegt und 10,7% der Befragten (Beilage 23 und 25, Abb. 14) gedenken zur Verbesserung der Bedingungen der landwirtschaftlichen Produktion in Zukunft ihre Ersparnisse anzulegen. Das ist ein bei weiten kleinerer Teil dessen, was unter der Gesamtzahl der Abwanderer die individuellen Landwirte haben (Beilage 9). Die zeitweilige Beschäftigung im Ausland dient nur einem Teil der Abwanderer aus der individuellen Landwirtschaft zur Erneuerung und Förderung der Landwirtschaft, für die übrigen soll das nur eine Stufe von der Landwirtschaft zu einer nicht landwirtschaftlichen Betätigung sein, bzw. für einen Teil der Übergang aus dem Dorfe zur Stadt. Nebst vielen nützlichen Anlagen zur Förderung der landwirtschaftlichen Erzeugung bemerkt man, dass viel Abwanderer die landwirtschaftliche Mechanisierung unrationell durchführen.

Die Beschäftigung im Ausland ermöglicht und beschleunigt die innere Wanderung der Einwohner, besonders vom Land in die Stadt. Inzwischen ist die Umsiedlung der Abwanderer in die städtische Agglomeration grösser als die Möglichkeit der Einschliessung angesiedelter Haushalte in die wirtschaftliche Aktivität städtischer Zentren. Daher sind oft ein oder mehrere Mitglieder der zugesiedelten Hausgemeinschaften genötigt, auch nach der Übersiedlung in die Stadt, im Ausland zu arbeiten.

Wen auch die Zahl jener, die ihre Ersparnisse zum Ergreifen eines Gewerbes (inbegriffen von Transportgewerben mit Lastkraftwagen oder Taxi oder einer Gastwirtschaft) relativ gering ist (3,4% — Beilage 25), weist es doch da-

rauf hin, dass auch trotz der jetzigen ungünstigen Bedingungen für die Entwicklung des Privatsektors in der Wirtschaft Jugoslawiens bei den Abwanderern ins Ausland das Interesse besteht, ihre Ersparnisse für produktive Zwecke anzulegen. Es ist unbestreitbar, dass man durch das Stimulieren der Ersparnisanlagen zur Förderung der Wirtschaft am erfolgreichsten die Abwanderer zur Heimkehr bewegen und schrittweise die Zahl der im Ausland Beschäftigten verringern könnte.

Der grössere Verdienst, ob als Grundmotiv zum Abwandern ins Ausland (Beilage 11) angeführt, oder als verstecktes Motiv bei allen Abwanderern, die in Kroatien beschäftigt waren, oder beschäftigt werden konnten, regt jedenfalls die Beschäftigung und die Dauer des Aufenthaltes im Auslande an (Beilage 10, Abb. 11). Der Durchschnittslohn aller Befragten betrug am Ende des Jahres 1970 3 300 Din. netto monatlich (264 US \$). Das ist um 264% mehr als der Durchschnittslohn, den die im Jahre 1970 in Kroatien Beschäftigten hatten.

Der Unterschied zwischen dem Verdienst der Arbeiter verschiedener fachlicher Qualifikationen ist relativ gering (Tab. III, Abb. 12). Unqualifizierte Arbeiter haben nur 12—14% vom Durchschnittsverdienst niederer Löhne. Es ist charakteristisch, dass angelernte (halbqualifizierte) Arbeiter im Ausland ebensoviel verdienen wie Mittelschulabsolventen. Das kommt daher, dass Abwanderer mit niederer Fachausbildung im Ausland die schwereren Arbeiten, die relativ gut bezahlt werden, verrichten, während Arbeiter mit Mittelschulabschluss schwerer Arbeitsplätze finden, die ihrer Fachausbildung entsprechen und in solchen Fällen Arbeitsplätze für niedrigere Fachausbildung ergreifen.

Von der Gesamtzahl der Migranten im Ausland, die die Weihnachts- und Neujahrferien in Kroatien verbracht haben, werden 2,6% die Arbeit im Ausland nicht fortsetzen, andere 1,5% der Befragten erklärten, sie wüssten noch nicht, ob sie an die Arbeitsstelle im Ausland zurückkehren werden (Beilage 20). Da die Heimkehr zu Feiertagen die günstigste Gelegenheit zum Lösen des Arbeitsverhältnisses im Auslande bietet, sehen wir, dass das nur ein kleiner Teil der Migranten tun wird. Nur eine relativ kleine Anzahl derer, die zu Hause bleiben, tun es, weil sie ihre Ziele erreicht haben. Das sind individuelle Landwirte, die Mittel zur Förderung der Landwirtschaft nötig hatten (Beilage 33). Die Mehrzahl derer, die ins Ausland nicht zurückkehren, sind mit den Lebens- und Arbeitsbedingungen daselbst nicht zufrieden oder weil sich ihnen Schwierigkeiten infolge des von der Familie getrennten Lebens ergaben. Es ist bekannt, dass sich durchschnittlich zur Arbeit die dynamischsten und unternehmungsfähigsten Menschen der aktiven Bevölkerung entschliessen. Die Rückkehrer analysierend, bemerken wir, dass es zumeist Personen von geringer Anpassungsfähigkeit sind. Über 1/4 der Rückkehrer wollen keine Beschäftigung im Lande mehr annehmen (Hausfrauen und Pensionäre — Beilage 34). So gross die Zahl, die Qualifikation und die Fähigkeit der neuen Abwanderer ist, so ist den jetzigen Bedingungen gemäss, die Zahl der Rückkehrer gering und deren Struktur ungünstig.

Mit Rücksicht auf die Rückkehr ins Land, kann man alle Migranten aus der SR Kroatien in drei grosse Gruppen teilen: die einen wissen genau oder annähernd wann sie zurückkehren bzw. Zurückzukehren wünschen (75,8% — Beilage 27, Abb. 15), die zweiten wissen nicht, wann zurückkehren werden oder binden ihre Rückkehr an eine entsprechende Beschäftigung (16,1%), und die dritten gedenken den Rest der Beschäftigungsdauer im Auslande zu verbringen (8,1%).

Für alle Migranten im Auslande, die nach der Heimkehr Arbeit suchen wollen, spielt die Höhe des Einkommens die grösste Rolle (Beilage 31, Abb. 16). Sie erwarten einen Durchschnittslohn von 1 820 Din (145 U.S. \$). Das ist 44,2% weniger als ihr Durchschnittslohn im Ausland, aber gleichzeitig 45,2% mehr als der Durchschnitt des persönlichen Einkommens den der in der SR Kroatien im Jahre 1970 Beschäftigten ausmacht. Ausserdem muss man ins Auge fassen, dass infolge der Abwertung des Dinars Mitte Januar des Jahres 1971 sowie der inflationsartigen Bewegungen in Jugoslawien in der ersten Hälfte des selben Jahres die im Ausland beschäftigten Arbeiter nach ihrer Rückkehr ins Land ein bedeutend grösseres Einkommen als anfangs Januar beanspruchen werden.

Die Arbeitsorganisationen Kroatiens boten für die Heimkehrer aus dem Auslande 12 396 freie Arbeitsplätze mit einem durchschnittlichen persönlichen Einkommen von (115 U.S. \$). Das ist demzufolge 21,2% weniger als das von den Migranten, die ins Land zurückkehren wollen, verlangte. Das ist der Hauptgrund, dass bis Ende Februar 1971 nur 135 Migranten die ihnen angebotenen Arbeitsplätze im Lande ergriffen und dass nur noch 260 eine Beschäftigung im Laufe des Jahres 1971 vereinbart haben.

Aus allem geht hervor, dass die Rückkehr der Arbeiter aus dem Auslande erst nach einer Reihe von Veränderungen im wirtschaftlichen und im gesellschaftlichen System erreicht werden kann (Zoll, Devisen- und Aussenhandelsystem, Bankwesen, Steuerwesen, die Einstellung zur Arbeit mit eigenen Produktionsmitteln, und zum auswärtigen Kapital u. s. w.).

Ausserdem ist von besonderer Bedeutung eine den Migranten im Auslande gebotene synchronisierte Hilfe für ein rationelles Anlegen ihrer Ersparnisse sowie auch jegliche Hilfe bei der Wohnungs- und Beschäftigungsfrage. Nur durch systematische Änderungen und praktische Dienstleistungen können die Abwanderer beachtenswerte Faktoren einer beschleunigten wirtschaftlichen Entwicklung des Landes werden.